

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

KLARA KUŠTRO

DIPLOMSKI RAD

**ULOGA UČITELJSKOG POZIVA U
STVARALAŠTVU ZA DJECU I
MLADE NEKIH HRVATSKIH
KNJIŽEVNICA**

Zagreb, srpanj 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(ČAKOVEC)
PREDMET: Hrvatska dječja književnost

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Klara Kuštro

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: Uloga učiteljskog poziva u stvaralaštvu
za djecu i mlade nekih hrvatskih književnica**

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Andrijana Kos-Lajtman

Zagreb, srpanj 2019.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
SUMMARY	2
1. UVOD	3
2. HRVATSKO ŠKOLSTVO NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE.....	4
2.1. Školstvo u Hrvatskoj u razdoblju od 1849. do 1918. godine	4
2.2. Školstvo u Hrvatskoj u razdoblju od 1918. do 1945. godine	7
3. POLOŽAJ ŽENA U DRUŠTVU 19. STOLJEĆA	8
3.1. Žene i obrazovanje	8
3.2. Školovanje učiteljica	14
3.3. Položaj i uloga učiteljica u društvu	16
4. ŽIVOT I STVARALAŠTVO NEKIH KNJIŽEVNICA I UČITELJICA	22
4.1. Jagoda Truhelka – biografski kontekst.....	22
4.1.1. Književno stvaralaštvo Jagode Truhelke	25
4.2. Prva visoko obrazovana učiteljica – Marija Jambrišak	28
4.2.1. Književno stvaralaštvo Marije Jambrišak.....	31
4.3. Istarska učiteljica – Anka Došen-Dobud.....	33
4.3.1. Književno stvaralaštvo Anke Došen-Dobud.....	35
4.4. Život i stvaralaštvo Sanje Polak	36
4.5. Život i stvaralaštvo Jasminke Tihi-Stepanić.....	38
5. UČITELJSKI POZIV U STVARALAŠTVU KNJIŽEVNICA ZA DJECU I MLADE	41
5.1. Poticaj za književno stvaranje	41
5.2. Prikaz školskog okruženja.....	44
5.3. Prikaz lika učiteljice/učitelja	45
5.4. Prikaz učenika	51
5.5. Svjetonazorsko-idejni podtekst	53
6. ZAKLJUČAK	59
LITERATURA.....	61

KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA	67
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA	68

Sažetak

U radu se proučava uloga učiteljskog poziva u stvaralaštvu za djecu i mlade hrvatskih književnica i učiteljica. Budući da su u radu analizirane i starije učiteljice, poput Jagode Truhelke i Marije Jambrišak, najprije je prikazano stanje hrvatskog školstva na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće te položaj žena koji je u 19 st. posebno za učiteljice bio od iznimne važnosti. Rad donosi i najvažnije podatke o životu i stvaralaštvu svake književnice zasebno. Temeljem odabranih djela svake književnice sagledava se poticaj za književno stvaranje, prikaz školskog okruženja, analizira se lik učitelja i učiteljice prikazan u djelima te prikaz učenika i svjetonazorsko-idejni podtekst. Proučavajući *Zlatne danke*, Jagode Truhelke, odabrane članke Marije Jambrišak, *Istarsku učiteljicu* Anke Došen-Dobud te suvremena djela iz dječje književnosti kao što su *Dnevnik Pauline P.* Sanje Polak i roman *Imaš fejs?* Jasminke Tihi-Stepanić, uviđamo kako postoji razlika u prikazu školskog okruženja, lika učitelja i učenika. Vidljivo je kako se karakterizacija učitelja, školskog okruženja i učenika znatno promijenila ovisno o društvenom kontekstu, iskustvima i očekivanjima onih kojima su ta djela namijenjena.

Ključne riječi: učiteljski poziv, književnica, Jagoda Truhelka, Marija Jambrišak, Anka Došen-Dobud, Sanja Polak, Jasminka Tihi-Stepanić

Summary

The study examines the role of teacher's vocation in creativity for children and young Croatian writers and teachers. Since some old teachers have also been the topic of analysis, like Jagoda Truhelka and Marija Jambrišak, the study starts with the portrayal of Croatian school system at the turn of the 19th and 20th centuries, and the position of a woman which was of utmost importance, especially for the teachers in the 19th century. The paper also presents the most important information about the life and creativity of each writer separately. Based on the selected works of every writer, one looks at the stimulus for literary creation, the presentation of the school environment, analyzing the character of the teacher and the teacher presented in the works, and the presentation of the pupil and the worldview-ideological subtext. Having studied "*Golden Dances*" by Jagoda Truhelka, selected articles by Marija Jambrišak, "*Istrian Teacher*" by Anka Došen-Dobud and contemporary works from children's literature such as "*Diary of Paulina P.*" by Sanja Polak and the novel "*Got Facebook ?*" by Jasminka Tihi-Stepanić, we have found out that there is a difference in the representation of the school environment, the character of teachers and students. It is evident that the characterization of teachers, school environment and pupils has changed significantly depending on the social context, experiences and expectations of those for whom these works have been intended.

Ključne riječi: teacher's vocation, writer, Jagoda Truhelka, Marija Jambrišak, Anka Došen-Dobud, Sanja Polak, Jasminka Tihi-Stepanić

1. UVOD

Učiteljski poziv, zasigurno je jedan od najljepših zanimanja. Isprva, namijenjen samo muškarcima, učiteljski poziv danas je zanimanje u kojem dominiraju žene. Tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća unutar obrazovnog sustava, školske vlasti provodile su spolnu politiku. U tom razdoblju dolazi do važnih promjena u obrazovanju žena (Župan, 2013). Žene se počinju “buditi” i zahtijevati svoja prava. Veliki doprinos u obrazovanju žena i njihovoj borbi u stjecanju ravnopravnosti i prava na obrazovanje, imale su učiteljice. Upravo su učiteljice bile jedne od najvažnijih žena u povijesnoj progresivnosti. U ovom diplomskom radu baviti ćemo se nekim hrvatskim učiteljicama, odnosno onim učiteljicama koje su ujedno i književnice. Tema učiteljskog poziva u stvaralaštvu učiteljica književnica zanimljiva je stoga što su upravo učitelji autori većine tekstova u počecima hrvatske dječje književnosti (Crnković, 1978). S obzirom da su žene u spomenutom razdoblju imale manji općedruštveni, kulturni i politički značaj, odabrane su upravo učiteljice, a ne učitelji. U prvim će se poglavljima rada objasniti situacija u hrvatskom školstvu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, s posebnim naglaskom na položaju žena i školovanju učiteljica. U daljnjim će se poglavljima opisati i analizirati život i stvaralaštvo značajnih učiteljica koje su svoj učiteljski poziv prenosile i na pisanu riječ. Pod učiteljskim pozivom misli se na učitelje u širem smislu – dakle, učitelje kroz cijelo osnovnoškolsko obrazovanje. Proučavat će se i izdvojiti poticaji književnica za književno stvaranje te načini na koji se u njihovu stvaranju reflektira učiteljski poziv, školsko okruženje, lik učiteljice/učitelja i učenika s posebnim naglaskom na svjetonazorsko-idejni podtekst. Proučavanje navedenih sastavnica, omogućit će nam da uvidimo kakvu su učitelji imali sliku o sebi, ali i kako su autorice-učiteljice zamišljale da ih doživljavaju djeca. S obzirom da sam tijekom ljetovanja upoznala učiteljicu koja se bavi književnim radom, upravo njezin učiteljski i stvaralački rad pružio mi je poticaj za istraživanje učiteljskog poziva u stvaralaštvu učiteljica književnica.

2. HRVATSKO ŠKOLSTVO NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE

Kada razmišljamo o učiteljskom poslu, teško nam je zamisliti kako je on nekada izgledao. S današnjeg gledišta, čini nam se da je sve bilo drukčije. Tijekom 19. stoljeća, gotovo u svim europskim zemljama započinje modernizacija školskog sustava s naglaskom na sekularizaciju i demokratizaciju (Župan, 2002: 277). U Hrvatskoj sredinom 19. stoljeća započinje sustavno institucionalno obrazovanje učitelja (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009: 11). Po pitanju školstva, to je stoljeće bilo veoma burno iz razloga što se školovanje proširivalo i na obične građane i puk, te se nije više smatralo privilegijom klera (Župan, 2002: 277). U političkom životu Hrvatske, u drugoj polovini 19. stoljeća, prisutan je stranački pluralizam. S obzirom na državno-pravne i političke okvire, u Hrvatsku će biti uvedeno obvezno školstvo koje će doživjeti daljnji razvoj. Tijekom povijesti upravo su učitelji imali ključnu ulogu u razvoju pedagogije kao znanstvene discipline. Razvoj obrazovnog sustava, kao i učiteljskog obrazovanja, kontinuiran je proces uvjetovan ne samo povijesnim naslijeđem, već i društvenim, političkim i prosvjetnim prilikama određenog razdoblja (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009: 12). U nastavku rada istaknut ćemo specifičnosti obrazovanja učitelja i hrvatskog školstva, podijelivši ih na manja razdoblja koja obuhvaćaju drugu polovicu 19. stoljeća i početak 20. stoljeća.

2.1. Školstvo u Hrvatskoj u razdoblju od 1849. do 1918. godine

Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868. godine donijela je Hrvatskoj samostalnost u području sudstva, školstva i uprave. Brojni pokušaji preustroja školstva koji su prvi put bili jasno izraženi tijekom revolucionarnog pokreta 1848/9. nikada nisu oživotvoreni (Munjiza, 2009: 40). Zahtjevi za reformom školstva bili su izraženi kroz niz predloženih osnova (Klaićeva, Filipovićeva i Vončinina) koje su pokazale htijenje za modernizacijom obrazovnog sustava (Župan, 2002: 280).

Novo razdoblje obrazovanja pučkih učitelja u Hrvatskoj započelo je 1849. godine kada je osnovan samostalni zavod za izobrazbu učitelja pod nazivom Učiteljeva učiona zagrebačka. Riječ je o javnoj učiteljskoj školi koja je trajala dvije godine (Batinić, Gaćina Škalamera, 2009: 13). Kao što u daljnjem tekstu navode Batinić i Gaćina Škalamera, obrazovanje budućih učitelja sadržavalo je znanje i vještine iz

predmeta propisanih pučkim školama, održavanje školske discipline, metodike te pjevanja, orguljanja i sl., a za sve to rabili su se udžbenici koji su bili tiskani za namjenu pedagoškog obrazovanja, a za opće predmete udžbenici koji su bili propisani za pučke škole.

Povoljni uvjeti za osamostaljivanje školstva oživjeli su dolaskom na vlast narodnjaka i prvog hrvatskog bana pučanina Ivana Mažuranića (Munjiza, 2009: 41). Potaknut liberalnim reformama u austrijskom dijelu Monarhije, ban Ivan Mažuranić pokušava provesti modernizaciju unutar tadašnjih institucija na našim prostorima. Tada započinje i modernizacija obrazovnog sustava u Hrvatskoj. Donošenjem *Zakona ob ustroju pučkih školah i preparandijah* iz 1874. godine, započinju velike promjene (Župan, 2002: 277). Navedenim zakonom Hrvatska po prvi puta samostalno i autonomno uređuje svoje školstvo. Tim je zakonom uvedena obvezna niža četverogodišnja pučka škola, uz koju djeluje opetovnica (Munjiza, 2009). Pučke četverogodišnje škole postale su obvezne za svu djecu bez obzira na mjesto stanovanja i bez pravljenja razlika zbog vjere i crkve, ali i bez obzira na spol djeteta (Jagić, 2008: 78). Završetkom niže pučke škole omogućuje se pohađanje građanske škole u trajanju od tri godine. U građanskoj školi, učenici se osposobljavaju za zanimanja iz obrta, trgovine i umnog gospodarstva. Zakonom je posebno naglašeno da kod učenika osim “duševnih” škola treba razvijati i “tjelesne” sile, stoga je od 1874. godine kao obavezan predmet u škole uvedena Tjelovježba. Podjelom na opće i građanske škole, građanske škole uglavnom su bile više djevojačke škole uključene u sustav pučkog školstva. Zakonom su seoske i gradske škole postale jednake, a uspostavom općih četverorazrednih pučkih škola ukinuta je dugogodišnja razlika između trivijalnih i glavnih škola (Župan, 2002: 281).

Novim školskim zakonom, učitelji i učiteljice postali su javni činovnici koji su za svoj posao bili odgovorni zemaljskoj vladi. Bez završene preparandije na području Austro-Ugarske Monarhije, učitelji i učiteljice nisu se mogli zaposliti u pučkim školama. Svi kandidati morali su znati hrvatski jezik. Zakonom se pokušalo riješiti i pitanje učiteljskih plaća, na način da su ih školske općine bile dužne isplatiti svaki mjesec unaprijed. Plaće učitelja i učiteljica izjednačene su Mažuranićevim zakonom, što ovaj zakon svrstava među rijetke zakone koji na isti način nisu vršili diskriminaciju učiteljica. No, diskriminacija u obrazovanju žena bila je prisutna u brojnim drugim slučajevima o čemu će biti više riječi u trećem poglavlju (Župan, 2002: 284).

Zakonom je razgraničena nadležnost između crkve i države na području pučkog školstva. Crkva i dalje zadržava pravo na organizaciju i nadzor vjeronauka, ali i nadzor nad odgojem. Nadzor nad obrazovanjem dobiva država. Država ga provodi na način da uvodi instituciju županijskih školskih nadzornika, čiju dužnost obavljaju najstručniji učitelji. Socijalni status hrvatskih učitelja, također postaje znatno bolji i to na način da učitelji dobivaju položaj državnih službenika, čime im se osigurava mjesečna/godišnja plaća, kao i mirovina nakon tridesetogodišnjeg rada (Munjiza, 2009: 43).

Ukidanjem Vojne krajine donesen je novi, jedinstveni školski zakon 1888. godine. Donesen u vrijeme vladavine mađarona i Khuena Hedervarija, novi zakon u nekim segmentima predstavlja korak unazad (Munjiza 2009: 43). Iako četverogodišnje školovanje kroz nižu pučku školu i dalje postaje obvezno, predviđa se mogućnost dvaju godišta četvrtog razreda, čime se školovanje produžuje na pet godina. Građanska škola i dalje djeluje s istom funkcijom, ali sada pod nazivom viša pučka škola. Stečena socijalna prava učitelja ovim su se školskim zakonom znatno smanjila i iz tog razloga učitelji ne zahtijevaju samo bolji materijalni položaj, nego i bolje obrazovanje za svoj stalež (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009). Za ovaj diplomski rad, posebno je važno spomenuti navedeni školski zakon iz 1888. godine koji je u nekim odredbama bio rigidniji glede položaja učiteljica. Upravo ovim zakonom donesena je odluka kojom se učiteljice nisu mogle udavati (školski celibat). Ukoliko bi se učiteljica udala, smatralo se da samovoljno napušta službu o čemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju. Mažuranićev zakon i zakon iz 1888. godine propisivali su izgled, veličinu, uvjete školskih zgrada te potreban namještaj. Već u to vrijeme, a nerijetko i danas u područnim školama, možemo primijetiti kako se učiteljski stan nalazi u školskoj zgradi. Zanimljivo je kako su prvi školski zakoni imali i funkciju nastavnih planova. Sastojali su se od popisa predmeta, a kasnije i satnica. Kasnije su se mijenjali i osuvremenjivali. Većih promjena u obrazovanju učitelja nije bilo do kraja Austro-Ugarske Monarhije odnosno do uspostavljanja nove države – Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Munjiza, 2009: 46).

2.2. Školstvo u Hrvatskoj u razdoblju od 1918. do 1945. godine

Novi uvjeti na području školstva nastaju stvaranjem Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca. Hrvatsko školstvo tada se nalazilo između dvaju svjetskih ratova i znatno veća pažnja posvećivala se učvršćivanju političke vlasti, a zanemarivalo se organiziranje školstva. Novi školski zakon donesen je 1929. godine. Tim zakonom unificirano je obvezno školstvo u cijeloj državi, uvedeno je osmogodišnje školovanje kao mogućnost, a otvaranje novih privatnih škola je zabranjeno. Zadatak škole bio je odgoj u državnom duhu projugoslavenske orijentacije. Neki dijelovi Hrvatske završetkom rata pripali su Italiji i u tim je područjima provedena regresija na području školstva. Talijanska vlast imala je zadatak uvesti talijanski jezik u školstvo, stoga veći broj hrvatskih škola ili se zatvara ili prelazi na talijanski jezik. Novi učitelji dolaze iz Italije, a hrvatski učitelji koji žele raditi morali su u određenom roku naučiti talijanski jezik. U ovom razdoblju broj škola znatno je smanjen (Munjiza, 2009: 49, 50).

Školstvo za vrijeme Drugog svjetskog rata postojalo je kao paralelni školski sustav. Novi školski sustav utemeljen je na području Nezavisne Države Hrvatske i organiziran kao šestogodišnji. Novim školskim sustavom izvršena je izmjena nastavnih programa, udžbenika, priručnika i ostale pedagoške literature. Istovremeno, na oslobođenim dijelovima Hrvatske, nova narodna vlast organizira vlastito školstvo. Stvaranjem većeg i stabilnijeg slobodnog teritorija, pred kraj rata, donosi se *Maksimalni nastavni plan i program* koji uz propisane predmete, sadržaje i satnicu, donosi i temeljne vrijednosti poput demokratičnosti, svjetovnosti, jedinstvenosti i pismenosti na materinskom jeziku.

Nakon Drugog svjetskog rata, školstvo je u razdoblju od petnaestak godina transformirano u jedinstvenu osmogodišnju obveznu školu. Ideja o sedmogodišnjem školovanju napuštena je zbog sukoba sa SSSR-om. Proces produživanja četverogodišnje i šestogodišnje škole te odvajanja niže gimnazije i njezino uključivanje u osnovnu školu, omogućio je današnju jedinstvenu osmogodišnju školu. Od kraja pedesetih godina 20. st. do danas organizacija obveznog školstva nije se mijenjala. Četiri razreda razredne nastave i četiri razreda predmetne nastave i danas pohađa svaki učenik (Munjiza, 2009: 71).

3. POLOŽAJ ŽENA U DRUŠTVU 19. STOLJEĆA

Ivan Peklić u radu *O prosvjetnim djelatnicama iz Podravine (1890. – 1950.)* iznosi činjenicu kako su zakoni 19. stoljeća ženu tretirali kao dijete (Peklić, 2007: 36). Žena je morala biti skromna, tiha i mirno djelovati u obiteljskom krugu. Ona je bila potpuno pod muževom dominacijom. Muž je imao pravo upravljati njezinom imovinom, i imao isključiva roditeljska prava (Peklić, 2007: 36). Svoj život u privatnoj sferi, žena je trebala podrediti interesima supruga. Njezin prirodni okoliš predstavljala je obitelj i jedino je unutar obitelji mogla postići afirmaciju. Žena je prvenstveno trebala biti kućanica i majka. Materinstvo je bila najviša čast žene, i bez toga ona nije bila žena (Župan, 2013: 30). Obrazovne prilike djevojaka sve do reforme školstva 1874. godine, bile su na vrlo niskom stupnju. Samo je trideset posto djece bilo upisano u osnovnu školu. Udaljenost škola od mjesta stanovanja i slabe komunikacije otežavale su širenje školovanja velikog broja djece hrvatskih obitelji te su zbog toga djevojčice ostajale kod kuće (Ograjšek Gornjak, 2004: 162). Postupno će se položaj žene mijenjati nabolje. Otvorit će joj se mogućnost upisa na licej i svučilišta te će odlučnije zakoračiti iz privatnoga u javni prostor. Zahvaljujući zalaganjima i sposobnostima pojedinih poticatelja i poticateljica za žensko obrazovanje, uspjeh vezan uz pitanje ženskog obrazovanja i položaja žena u društvu biti će postignut (Šego, 2011: 156).

3.1. Žene i obrazovanje

Razvojem građanskog društva sredinom 19. stoljeća dolazi do promjena u odgoju i obrazovanju žena. Ukidaju se stroge klasne barijere, preduvjet za napredovanje postaje školovanje. Upravo školovanje omogućuje stjecanje poželjnog društvenog statusa. U sklopu tih promjena javlja se potreba za unaprjeđenjem ženskog obrazovanja. Hrvatska se javnost po pitanju obrazovanja žena našla podijeljena. S jedne strane konzervativni hrvatski krugovi smatrali su da je obrazovanje za ženu opasna prijetnja koja se ne uklapa u tradicionalnu podjelu uloga na mušku i žensku sferu djelovanja. S druge strane liberalni su krugovi uvidjeli potrebu obrazovanja žena s obzirom na njezin velik utjecaj na odgoj djece (Ograjšek Gorenjak, u: Feldman, 2004: 157, 158). Patrijarhalno društvo žene je smještalo u sferu privatnosti, žene su smatrane objektima koji služe kućanstvu, odgoju djece i podložnosti muževima.

Ženama su uskraćena niz zanimanja kojima bi mogle postići emancipaciju. Pravnim, ekonomskim i obrazovnim ograničenjima u 19. stoljeću bila im je dostupna samo privatnost doma čime ih se priječilo u rastu i napretku (Župan, 2009: 232).

Pitanje ženskog obrazovanja, odnosno, određivanje granica do kojih ono doseže, bilo je aktualno pitanje predstavnika školskih vlasti, pedagoga, psihologa i filozofa. Tim pitanjem nastojali su doći do odgovora kakva je uloga žene u modernom društvu koje nastaje. Još uvijek je postojalo tradicionalno mišljenje o vrijednosti žene kao majke i kućanice, ali novi sustav građanskog društva tražio je i novu – pravu ženu (Jagić, 2008: 78). Dinko Županić u svom radu koji je posvećen problematici obrazovanja žena u Slavoniji u 19. stoljeću, konstatira kako je jedan od glavnih ciljeva u cijeloj Banskoj Hrvatskoj bilo obrazovanje budućih dobrih kućanica. U hrvatskom obrazovnom sustavu druge polovice 19. stoljeća više djevojačke škole i ženske stručne škole bile su glavna mjesta oblikovanja takvog poželjnog ženskog identiteta (Župan, 2009: 232). Nastavni programi u višim djevojačkim školama i ženskim stručnim školama bili su koncipirani na taj način da se od djevojaka stvore kvalitetne buduće kućanice, supruge i majke. Pedagoški diskurs podupirao je konstruiranje ženskog i muškog identiteta na temelju brojnih spolnih karakteristika koje su se i proizvodile unutar školskog sustava (Župan, 2009: 254).

Kroz školski sustav 19. stoljeća velika se pažnja pridavala poštivanju obiteljskog i državnog autoriteta, odnosno autoriteta oca i vladara. Kao što se u obitelji poštivao autoritet oca, tako se u školi trebao poštivati autoritet školskih vlasti. Župan u knjizi *Mentalni korzet. Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)* izdvaja zanimljivu situaciju u školskim ritualima 19. stoljeća prilikom organiziranja dočeka istaknutih političkih i crkvenih osoba. U tim ceremonijama važno mjesto pripadalo je upravo djevojčicama. Djevojčica bi prilikom takvih ceremonija bila neizostavan lik koji poklanja cvijeće gostu. Darovanjem cvijeća, gosta se određivalo kao brižnog, velikog oca koji brine o djeci. Za tu ulogu poklanjanja cvijeća nisu slučajno izabrane djevojčice. One su izvršavanjem ovog rituala naglašavale obrazac pokornosti prema autoritetu vlasti, ali i žensku pokornost prema muškom autoritetu (Župan, 2013: 27).

Pitanje obrazovanja djevojaka postalo je jedno od glavnih pitanja. Odlučeno je da bi djevojke trebale pohađati posebne djevojačke škole. Na taj način poticala se rodna segregacija u školstvu (Ograjšek Gorenjak, 2007: 61). Osim rodne segregacije,

djevojke se svrstavalo u tri različite škole s obzirom na imovinski status. Ukoliko u blizini nije bilo škole koja bi odgovarala njihovom imovinskom statusu, djevojke su mogle polaziti školu s dječacima pod uvjetom da sjede u različitim klupama ili da se nastava za njih održava u drugoj smjeni. Učenici mlađe dobi i seoski učenici predstavljali su izuzetak jer seoske općine nisu bile u financijskoj mogućnosti ostvariti odijeljene razrede prema spolu (Jagić, 2008: 81). Stjepan Basariček u članku iz 1873. napominje kako bi kod podučavanja trebalo paziti na sljedeće:

1. Ne treba zahtijevati od dječaka, da tako brzo napreduju kao djevojke, niti od djevojaka da toliko duboko i svestrano shvaćaju kao dječaci. Kod djevojaka trebaju prevladavati praktični predmeti i društvene znanosti (pjesništvo, glasba, risanje, žensko ručno djelo, kućanstvo) koje potiču osjećaje, ali ne i razmišljanje. 2. Uzgojna sredstva, imenito nagrade i kazne, savjet i uputu, primjer i obćenje, valja drugčije upravljati kod dječaka, a drugčije kod djevojaka. 3. Djevojke se mogu valjano uzgojiti jedino u obiteljskom krugu. (Basariček prema Jagić, 2008: 81, 82)

Pri obrazovanju djevojaka trebalo se paziti i na “žensko zanimanje i njihove potrebe” što je konkretno značilo održavanje satova ručnog rada i kućanstva. U obrazovanju djevojaka mogla se uočiti i diskriminacija i segregacija prema socijalnom položaju, kao što je i spomenuto. Nakon završene osnovne škole djevojke su morale prekinuti obrazovanje, jer sredinom 19. stoljeća za njih nije bilo srednjoškolskih ustanova, a gimnazije i stručne škole bile su predviđene samo za muškarce (Ograjšek Gorenjak, 2007: 61). Pomak u obrazovanju djevojaka učinjen je osnivanjem Više djevojačke škole 1868. godine u Zagrebu kao rezultat nastojanja naprednih školskih djelatnika, predvođenih Ivanom Filipovićem, da se i ženskoj mladeži omogući više obrazovanje. Autorica Suzana Jagić u svom radu *“Jer kad žene budu žene prave...”*: *Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće* navodi kako je Stjepan Basariček smatrao da je ta Viša djevojačka škola nesavršena i nepotpuna zbog nedostatka točnih načela položaja i zadaće škole. Također, Višim djevojačkim školama prigovaralo se da svojim programom preopterećuju djevojke i da ih tako odvrćaju od kućanstva (Jagić, 2008: 87). Godine 1879. pod upravom Više djevojačke škole u Zagrebu, gradsko je poglavarstvo otvorilo i Žensku šivaću i risarsku školu. Škola je djevojkama omogućavala znanje u ručnom radu za potrebe kuće, obrta ili samostalnu privredu. Uz ručni rad učenice su učile i ostale predmete (Jagić, 2008: 89). Ženska šivaća i risarska škola šest godina kasnije postaje Ženska obrtna

(industrijska) škola, a 1892. godine naziv mijenja u Zemaljska ženska stručna škola (Ograjšek Gorenjak, 2007: 73). Djevojke iz viših djevojačkih škola bile su uglavnom iz srednje i više građanske klase, a učenice ženskih stručnih škola bile su pripadnice različitih društvenih slojeva, jer su te škole omogućavale djevojkama da nakon što završe školovanje samostalno rade kao krojačice (Župan, 2009: 251). U nastavku rada Župan kritizira takve škole naglašavajući kako su se te škole zasnivale na vezivanju djevojaka uz ženski stručni rad, koji je kao sjedeća praksa bitno određivao ženski identitet u 19. stoljeću. Budući da je to bio izrazito sjedilački posao njegovo spolno određenje smještalo je ženu u privatnost doma koji se označavao kao prirodno ženino mjesto (Župan, 2009: 236).

Djevojke iz građanskih obitelji koje su imale ekonomske mogućnosti i interes za nastavak školovanja po završetku osnovne škole, susretale su se s posebnim problemom. Naime, u Hrvatskoj i Slavoniji postojale su opće gimnazije te velike i male realke, ali one su u pravilu bile rezervirane samo za muškarce. Zbog toga su građanske obitelji slale svoje kćeri u austrijske internate ili su im omogućavali privatnu poduku stranih učitelja (Ograjšek Gorenjak, u: Feldman, 2004: 162). Djevojke koje bi željele nastaviti školovanje u domovini, mogle su upisati jedino žensku učiteljsku školu u Samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu. Ta institucija imala je dvostruku ulogu. Ženama je pružala mogućnost stjecanja ekonomske neovisnosti, a s druge strane je otvarala prostor djevojkama iz boljih obitelji za stjecanje srednjoškolske svjedodžbe. Upis u žensku učiteljsku školu bio je moguć samo djevojkama višeg građanskog sloja, dok su mušku preparandiju mogli pohađati sinovi siromašnijih građanskih i seoskih obitelji. Tako je postojala klasna razlika u mogućnosti upisa ženske i muške učiteljske škole (Ograjšek Gorenjak, 2006: 148).

Samostanom Sestara milosrdnica u Zagrebu upravljala je crkva. Ova ustanova predstavljala je posljednji pokušaj crkve da zadrži pravo nad odgojem učiteljica. Budući da je ta ustanova odgajala polaznice u njemačkom duhu, 1875. godine osnovana je *Zemaljska ženska preparandija* u Zagrebu. Nova institucija našla se unutar sukoba Crkve i države koja je prema Mažuranićevoj odredbi dobila vlast nad preparandijama. Obje strane pružale su veliki interes da zadrže utjecaj na obrazovanje učiteljstva. Najveći utjecaj u provođenju novih ideja imali su učitelji i učiteljice, stoga se sedamdesetih godina razvila žestoka borba između pobornika jedne i druge institucije. Liberalna struja naglašavala je kako opatice odgajane u njemačkom duhu

oslabljuju težnju učiteljstva za napretkom. Na kraju je *Zemaljska ženska preparandija* popustila pod pritiskom i 1883./1884. prestala s radom. Neuspjeh liberalne struje i zatvaranje državne ženske preparandije ostavio je prazninu unutar obrazovnog sustava (Ograjšek Gorenjak, 2006: 148).

Veliki pomak u sustavu ženskog obrazovanja ostvaren je 1892. godine odlukom ministra Izidora Kršnjavog. Naime, ministar ukida Višu djevojačku školu i preparandiju u samostanu Sestara milosrdnica i otvara dvije nove institucije: *Privremeni ženski licej* i *Žensku stručnu školu*. Otvaranjem *Privremenog ženskog liceja* djevojkama je otvorena mogućnost pristupa “muškom” sustavu znanja (Ograjšek Gorenjak, u: Feldman, 2004: 166). Do tada djevojke nisu mogle pohađati gimnazije i realke te je stoga njihovo obrazovanje završavalo nakon navršene četrnaeste godine. Pohađanje ženske preparandije bila je jedina mogućnost daljnjeg usavršavanja. Krugovi viših slojeva građanstva bili su nezadovoljni mogućnošću obrazovanja njihovih kćeri, stoga su zahtijevali otvaranje nove institucije koja bi omogućila daljnje usavršavanje. Glavna pobornica reforme ženskog obrazovanja bila je učiteljica Marija Jambrišak. Ona se u brojnim člancima zalagala da se više djevojačke škole prošire za dvije do tri godine te da se poveća satnica nastave živih jezika i teoretskih predmeta (Ograjšek Gorenjak, 2007: 72). U nastavku rada, Ograjšek Gorenjak upoznaje nas s programom Liceja. Licej je trajao osam godina i sastojao se od dvije četverogodišnje zaokružene cjeline. Viši razredi Liceja nudili su tri smjera: pedagoški, latinski i opći. Djevojke koje su odabrale pedagoški smjer imale su izborni predmet pedagogiju te su stjecale zvanje učiteljice, one koje su odabrale latinski ili klasični smjer pripremale su se za nastavak školovanja na fakultetima, dok su one koje su odabrale opći smjer imale izborni predmet engleski jezik te su nakon školovanja mogle raditi kao guvernante. Ovakva prilika činila se savršenim rješenjem, no zbog visoke školarine Licej nisu mogle polaziti sve djevojke (Ograjšek Gorenjak, 2007: 72).

Novi normativni sustav građanskog društva tražio je novu – pravu ženu, a još uvijek su bile vrlo jake tradicionalno – patrijarhalne vrijednosti prema kojima je žena bila određena kao kućanica i majka. U novom, modernom društvu koje je bilo u nastajanju, postalo je jasno kako se uloga žene mora promijeniti. Tako je i žensko obrazovanje, prvenstveno određivanje granica do kojih ono može ići, bila česta tema uglednih pedagoga, psihologa i filozofa, a također i brojnih predstavnika školskih vlasti (Jagić, 2008: 78).

Žene su se za pravo na obrazovanje morale boriti i na sveučilištima. Početkom šezdesetih godina 19. stoljeća Strossmayer je inicirao osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te Sveučilišta u Zagrebu, nadajući se da bi to sveučilište moglo postati središtem naobrazbe svih Južnih Slavena. Iako je tu ideju podržao i sabor, ona nije dobila podršku od vladara, te je tek 1869. godine nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe odobreno sveučilište, ali je promijenjen naziv, pa je tako 1874. godine otvoreno Sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu. Naziv nosi prema vladaru koji ga je potvrdio (Ograjšek Gorenjak, 2007: 74).

Ženama nije bilo dopušteno pohađanje visokoškolske nastave, ali se tim propisom naše Sveučilište nije bitno razlikovalo od ostalih u Monarhiji i Europi (Ograjšek Gorenjak, 2007: 74). Iako se ženama nudilo obrazovanje na sveučilištima u Americi, skandinavskim zemljama, Švicarskoj te na pojedinim visokoškolskim institucijama u Engleskoj, te se diplome nisu priznavale u Monarhiji (Ograjšek Gorenjak, 2007: 75). Na spomenutom Privremenom ženskom liceju predavale su kao honorarne nastavnice Marija Jambrišak, Natalija Wickerhauser, Kamila Lucerna i Štefa Iskra. Spomenute su učiteljice zahtijevale mogućnost pristupa visokom obrazovanju, i tako pokrenule prvu akciju s ciljem dozvole pristupa ženama na Sveučilište, a to je ujedno bio i prvi glas žena o tom pitanju na prostorima Hrvatske (Jagić, 2008: 93). Učiteljice su u tome i uspjele. Prve diplome koje se ženama priznaju su one iz medicine. Beč i Prag prvi otvaraju svoja vrata ženskim studenticama, a u Zagrebu su prve studentice bile učenice Privremenog ženskog liceja 1895. godine kao izvanredne studentice, što je zapravo značilo da nemaju nikakva prava, pa tako ni polaganje završnih ispita. Pravo na redoviti upis žene su dobile 1901. godine i to prvo na Filozofskom fakultetu (Ograjšek Gorenjak, 2007: 75). Prve studentice također su upisivale predmete kojima su rušile predrasude o takozvanim “ženskim zvanjima”. Upisivanjem prirodoslovnih i tehničkih struka prve studentice pokazale su široki spektar ženskih interesa i mogućnosti (Jagić, 2008: 93).

Obrazovane i osnažene žene počele su ulaziti u sve sfere društva, zapošljavati se, postajati neovisne i samostalne. U promatranom razdoblju uglavnom se radilo o učiteljicama koje su unutar svoje profesije bile izložene velikoj rodnoj diferencijaciji i u skladu s time, relativno slaboj profesionalnoj solidarnosti između spolova, a bila je i veoma slaba, gotovo nikakva, socijalna podrška koja bi poticala i podupirala njihov rad (Jagić, 2008: 95).

Ženama su u borbi za njihovo pravo na obrazovanje pomogla i brojna istraživanja na prijelazu stoljeća u područjima medicine, prava i filozofije. Kad su ta istraživanja potvrdila činjenicu da su žene duhovno sposobne za obrazovanje tada im se ono i omogućilo (Jagić, 2008: 96).

3.2. Školovanje učiteljica

Školovanje učitelja i učiteljica u Hrvatskoj povezano je s počecima razvoja državnog javnog školskog sustava osnovnog obrazovanja u 18. stoljeću. Krajem 18. i u prvoj polovini 19. stoljeća središte obrazovanja učitelja bile su pučke – glavne i normalne – škole u gradovima. Obuka za učiteljsko zvanje provodila se u okviru preparandijalnih/učiteljskih tečajeva. Isprva su tečajevi bili tromjesečni, potom šestomjesečni i jednogodišnji (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009: 51).

U Hrvatskoj sustavno institucionalno obrazovanje učiteljica i učitelja započinje sredinom 19. stoljeća osnutkom zasebnih srednjih stručnih učiteljskih škola (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009: 52). Povećanjem ženske djece u školama i otvaranjem novih djevojačkih i mješovitih pučkih škola rasla je i potreba za učiteljicama. U Samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu u kojem je od 1848. godine djelovala prva škola za učiteljice u Hrvatskoj, prve su školovane učiteljice stjecale svoju izobrazbu. Godine 1851. ta je škola proglašena javnim zavodom i u kontinuitetu je radila tijekom cijele druge polovice 19. stoljeća. Sve do otvaranja samostalne Ženske preparandije kandidatkinje koje su htjele postati učiteljice učiteljski su ispit polagale pred ravnateljem i učiteljem zagrebačke Normalne škole. Otvaranjem samostanske ženske učiteljske škole broj školovanih učiteljica naglo je porastao. Već u prvih pet godina školu su završile 24 učiteljice, a u sljedećih pet godina novih 37 učiteljica (Župan, 2013: 158).

One djevojke koje su bile izvan Zagreba, dobile su priliku postati učiteljice 1859. godine kada je uz zagrebačku samostansku Preparandiju otvoren posebni internat. Konstantan interes za posao učiteljice pokazuje podatak kako su u razdoblju od samo četiri godine (1871. – 1875.) bile obrazovane 154 učiteljice. Do otvaranja prve državne Ženske preparandije 1875. godine broj je obrazovanih učiteljica bio u

porastu. Iako je broj školovanih učiteljica sredinom sedamdesetih godina 19. stoljeća rastao, učiteljice su ipak bile u manjini u odnosu na muške kolege (Župan, 2013: 158).

Kako bi se smanjio utjecaj Crkve na obrazovni sustav, 1875. godine osnovana je već ranije spomenuta prva državna Kraljevska preparandija u Zagrebu. Kao rezultat otvaranja spomenute preparandije zaslužna je Mažuranićeva reforma, ali i zalaganje učiteljske zajednice koja je na Prvoj općoj učiteljskoj skupštini u Zagrebu zatražila otvaranje državne škole za učiteljice. Nakon promjene vlasti i dolaska nekih drugih ideoloških i političkih interesa na snagu, ta je prva ženska preparandija bila ukinuta, te su djevojke ponovno mogle upisivati samo onu samostansku (Župan, 2013: 159, 160).

Do 1875. godine nastava je na ženskim preparandijama trajala dvije godine, a od školske godine 1875./6. trajala je tri godine. Osim spomenute trogodišnje nastave, postojali su i jednogodišnji tečajevi za učiteljice Ženskog ručnog posla. Njihovo je obrazovanje trajalo godinu dana i bilo je organizirano kao tečaj. Župan nadalje ističe zanimljiv podatak kako su na preparandijama na završnim ispitima bile uspješnije žene, odnosno 99% polaznica preparandije je položilo završni ispit, dok je na Muškoj preparandiji u istom periodu taj postotak bio 76%. Niži postotak muške prolaznosti na završnom ispitu može se lako objasniti ako uzmemo u obzir podatak kako su tada djevojke obrazovanje mogle nastaviti jedino u pedagoškom smjeru, dok je muški dio populacije obrazovanje nastavljao u gimnazijama i na fakultetima koji djevojkama tada još nisu bili dostupni. Također, pretpostavlja se da Muška preparandija nije primala samo odlične učenike već i one slabije (Župan, 2013: 162).

Novim je školskim Zakonom 1888. godine određeno da nastava na učiteljskim školama traje četiri godine, ali potpuno školovanje za učiteljice i učitelje trajalo je šest godina. Nakon četiri godine polaznice su mogle položiti samo ispit zrelosti, a pravi ispit za učiteljice polagao se tek nakon dvogodišnjeg službovanja. Djevojke su od 1892. godine mogle steći zanimanje učiteljice i na pedagoškom smjeru koji je djelovao u sklopu Ženskog liceja u Zagrebu (Župan, 2013: 165). Zanimljivo je spomenuti kako su se upravo učiteljice borile za bolje obrazovne mogućnosti mladih djevojaka pa su tako na Ženskom liceju predavale kao honorarne nastavnice Marija Jambrišak, Natalija Wickerhauser, Kamila Lucerna i Štefa Iskra. Upravo su ove učiteljice zahtijevale mogućnost pristupa ženama visokom obrazovanju. Svoj zahtjev uputile su 1. listopada 1895. Akademskom senatu Kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu da im omogući kao izvanrednim slušačicama pohađanje predavanja kojima bi mogle poboljšati znanje

iz nekih predmeta te tako još više doprinijeti obrazovnoj kvaliteti ženskog liceja u Zagrebu. Pozitivan odgovor na upućeni zahtjev spomenute učiteljice dobile su već 29. listopada 1895. godine na sjednici profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta Kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. Dozvola za redovni studij za djevojke kod nas stigla je carskim rješenjem 29. kolovoza 1901. kada je djevojkama omogućen upis na Mudroslovni fakultet Zagrebačkog sveučilišta. Na ostale fakultete žene su dobile pravo upisa tek nakon Prvog svjetskog rata (Jagić, 2008: 93). No, vratimo se na školovanje učiteljica. Do 1910. godine povećao se broj učiteljskih škola koje su mogle pohađati i djevojke zbog mogućnosti upisa u dio muških učiteljskih škola. Početkom školske godine 1910./11. djevojke su se mogle obrazovati za učiteljice u samostanskoj Ženskoj učiteljskoj školi u Zagrebu, Ženskom liceju u Zagrebu, u srpskoj Ženskoj učiteljskoj školi u Karlovcu, Kraljevskoj muškoj učiteljskoj školi u Osijeku i Kraljevskoj muškoj učiteljskoj školi u Petrinji (Župan, 2013: 166).

Broj učiteljica neprestano je rastao usprkos raznim diskriminacijskim mjerama kao što je to bila udaja učiteljica. Jedan od glavnih razloga povećanja broja učiteljica bio je vrlo malen izbor ostalih mogućih zanimanja za žene. Djevojke su stoga upozorene neka ne upisuju preparandije i učiteljske škole jer već previse učiteljica čeka svoje radno mjesto, a ista situacija pripisuje se i učiteljima koji su kao “hranitelji obitelji” trebali imati prednost prilikom zapošljavanja pred učiteljicama (Župan, 2013: 166).

3.3. Položaj i uloga učiteljica u društvu

Hrvatske žene pa tako i učiteljice bile su uskraćivane u političkim, ekonomskim i društvenim pravima samo zato što su pripadale “slabijem” spolu. Visoko obrazovanje omogućuje im ulazak u javni život putem zapošljavanja. Učiteljice su unutar svoje profesije bile izložene velikoj rodnoj diferencijaciji i slaboj solidarnosti između spolova. S druge strane, socijalna podrška koja bi trebala poticati njihov rad bila je vrlo slaba. Navedeni razlozi pridonijeli su teškom samostalnom probitku učiteljica te su one bile prve koje su počele osnivati “ženska” strukovna udruženja koja su im pružala poticaj za rad i nastavak karijere (Jagić, 2008: 95).

Za izlazak žena u javni prostor građanskog društva 19. stoljeća zaslužne su učiteljice. Upravo je posao učiteljica bilo prvo zanimanje pomoću kojeg su žene progovorile o svojim pravima. Sve do kraja 19. stoljeća žene u Hrvatskoj nisu mogle biti pravnice ili liječnice jer se smatralo da ta zanimanja nisu u skladu s njihovom “prirodom”. Nasuprot tim zanimanjima, posao učiteljice smatrao se kao “prirodan” i poželjan jer je proizlazio iz ženinog majčinskog identiteta. Učiteljica kao brižna majka koja brine o učenicima bila je česta slika tadašnjeg društva. Iako su učiteljice i učitelji pripadali istom školskom sustavu i radili isti posao, učiteljice nisu imale jednaka radna prava kao učitelji (Župan, 2013: 141).

U tadašnjem građanskom društvu udaja djevojaka imala je središnje mjesto i predstavljala je jedan od glavnih ciljeva obiteljske ekonomije 19. stoljeća. Stoga ne čudi da je početkom 19. stoljeća zagrebačka javna škola imala vrlo mali broj učenica u odnosu na broj mogućih polaznica (Župan, 2013: 30). Osim javne djevojačke škole u Zagrebu djevojke su mogle upisati i privatnu školu za djevojčice koje su držale učiteljice. Te su se škole u brojnosti više polazile nego javna škola. Na početku 19. stoljeća četiri privatne učiteljice imale su preko stotine učenica. No, zašto su te škole važne? One su bile prvi koraci prema afirmaciji ženskog identiteta kao školovane žene. Potreba za što većim brojem privatnih učiteljica omogućit će ženama barem djelomičnu ekonomsku neovisnost te pridonijeti njihovoj djelomičnoj emancipaciji u građanskom društvu 19. stoljeća. Djevojke koje su bile školovane u privatnim školama za učiteljicu većinom su radile kao guvernantе ili kao privatne učiteljice (Župan, 2013: 30, 31).

Porast broja privatnih škola proizlazio je iz nedostatka kvalitetnih javnih djevojačkih škola. Glavni “obrazovni” cilj privatnih škola zapravo je bila priprema djevojaka za “što bolju” udaju. Namjera roditelja prilikom upisivanja kćeri u takve škole bila je da one steknu ugled obrazovane žene i što bogatije se udaju. U tim su školama djevojke učile francuski jezik, sviranje klavira, ples i salonske društvene manire. Škola ih je trebala poučiti tome kako biti uzorna i dobra žena (Župan, 2013: 32).

U Hrvatskoj je bilo malo žena koje su se tijekom druge polovice 19. stoljeća borile za emancipaciju žena. Te rijetke žene uglavnom su bile učiteljice. Učiteljice su bile diskriminirane na više polja. Jedno od većih diskriminacija svakako je ona vezana uz zabranu udaje. Iako su obavljale isti posao kao i njihovi muški kolege, jednaka

radna prava bila su im uskraćena (Župan, 2013: 141). Učitelji su se nakon stupanja na snagu novog Khuenovog školskog zakona i neuvažavanja većine njihovih zahtjeva s pravom osjećali zakinuti. Posebnu nepravdu i razlog za osjećaj manje vrijednosti imale su učiteljice i to zbog članka 152 koji je glasio: “Uda li se koja učiteljica smatrat će se da se dragovoljno odrekla službe” (Batinić, 2008a: 22). Ukoliko bi se odrekle službe zbog udaje, učiteljice koje su radile više od pet godina imale su pravo na otpremninu u iznosu od jednogodišnje plaće. One učiteljice koje su već bile udane nisu morale napustiti službu. Smatralo se kako žene nisu dorasle dvostrukom teretu, stoga su morale odabrati ili posao ili obitelj. Jedno od toga moralo je trpjeti. Potiskivanje konkurencije s tržišta bio je drugi aspekt uvođenja celibata. Zanimljivo je da se na celibat učiteljica u određenim krugovima građanskoga ženskog pokreta gledalo kao na emancipaciju odnosno kao svjesno odustajanje od obitelji radi profesionalnog ispunjenja. Također prevladavala su mišljenja da udana učiteljica ne može u potpunosti izvršavati učiteljske dužnosti, da trudna učiteljica može sablažnjavati svoje učenice i dr. Godine 1914. službeno su priznate negativne posljedice uvođenja celibata učiteljica na način da je članak 152 školskog zakona iz 1888. stavljen izvan snage. Donesena je odredba po kojoj su se učiteljice mogle udati jedino uz dozvolu Kraljevske zemaljske vlade. Ukoliko bi se učiteljica udala za učitelja, takva molba im nije bila potrebna (Batinić, 2008a: 22). Školske su si vlasti ovim načinom uzele za pravo da određuju za koga se učiteljice mogu, a za koga ne mogu udati. Izlika im je bila da na taj način brinu za materijalni i društveni položaj učiteljice (Župan, 2013: 150).

Neravnopravan tretman između učitelja i učiteljica imao je svoju kulturološku pa zatim i ekonomsko-političku pozadinu (Batinić, 2008a: 22). Spolna diskriminacija učiteljica u 19. stoljeću proizlazila je iz građanske patrijarhalne ideologije, a osim u zabrani njihove udaje bila je vidljiva i u manjim plaćama za učiteljice. Diskriminacija u nejednakim plaćama proizlazila je iz predrasude da žene ne mogu jednako kvalitetno obavljati poslove kao muškarci, ali i iz patrijarhalnog stava kako muškarci kao “hranitelji obitelji” moraju imati veću plaću. Učiteljice nisu prihvatile ovakvu poziciju pa su već početkom 19. stoljeća pokazale namjeru borbe za svoje interese na način da su se obratile Kraljevskom namjesničkom vijeću. Tražile su od vijeća da se njihova plaća izjednači s plaćama učitelja. Učiteljice su i krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 19. stoljeća javnim nastupima nastojale popraviti svoj financijski položaj. Zanimljivo je izdvojiti protest kojim je nepotpisana učiteljica u časopisu

Napredak protestirala zbog manjih plaća učiteljica, a povod za to bio je natječaj za učiteljicu u Krapini. Ponuđena plaća u natječaju bila je samo 200 forinti i to bez stana, vrta i drva za ogrjev. Župan nam kasnije otkriva kako je ta nepotpisana učiteljica bila Marija Jambrišak. U članku pod naslovom *Naše učiteljice prema zahtjevom vremena* objavljenom u *Napretku* Jambrišak nabraja razloge zbog kojih učiteljice ne bi smjele primati manju plaću od učitelja:

1. Učiteljice polaze iste vrsti učiteljište, koje i učitelji, a polažu i izpite iz istih predmeta, po tom su dakle u obziru sposobnosti, vještine i načinu pripreme za svoje službovanje sasvim jednake s njimi.
2. Izabiru jih i plaćaju občine, a konačno namiešta ista vrhovna oblast, koja i učitelje. Imadu dakle isti stepen časti, koji i učitelji.
3. Čine istu službu, koju i učitelji, što više, učenjem ručnoga posla naprćene su jim težje i veće dužnosti nego li učiteljem. [...]
4. Najposlje, ako želite, da su u svem društvenom životu ženske ravnopravne mužkim, nemorate li uslied toga zahtjeva prosvjete, učiniti i učiteljice ravnopravnimi učiteljem. (Jambrišak, 1869: 310)

Zajedno s Marijom Fabković na Prvoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini u Zagrebu, Marija Jambrišak je imala prvi veći javni istup u borbi za prava učiteljica (Župan, 2013: 142, 143).

Mirisa Katić u radu *Ogled o školovanju ženske djece i radu učiteljica na zadarskom području za austrijske uprave* iznosi zanimljivu činjenicu kako su učiteljice za određeno radno mjesto mogle dobiti posao samo onda kada za to mjesto nije pronađen muški učitelj. U ratno doba u mjestima gdje nije bilo učitelja dovodili su se učitelji iz drugih krajeva, a ako ni njih nije bilo, tek onda bi zaposlili učiteljicu. Naime, smatralo se da učitelj ima snažnije djelovanje u javnosti u odnosu na učiteljicu. Nažalost, takav se odnos društva prema učiteljicama odrazio i na odnos učenika prema njima. Često su učiteljice bile vrijeđane i vrlo su teško održavale red i disciplinu u razredima. Vrijeđali su ih i odrasli smatrajući kako ženi nije mjesto za katedrom (Katić, 2012: 150). Prikazivanje žene kao "slabijeg spola" posebno je došlo do izražaja u raspravama oko rada učiteljice u pučkim školama. Muški pedagozi neprekidno su postavljali pitanje smiju li i mogu li učiteljice predavati i dječacima (Župan, 2013: 156). Zanimljivo je napomenuti kako se učiteljica Marija Jambrišak protivila radu

učiteljica u muškim pučkim školama o čemu i piše u članku *O namješćivanju učiteljica na dječaćkih pučkih školah*.

Zato nije probitačno, da ga u školi dočeka učiteljica, koja bi se tek s djetetom poigrala, koja bi ga maziti mogla, nego neka mu u susret dodje ozbiljan učitelj, koji će umjeti naravi djeteta prilagoditi i uzgoj i nauku. Tako treba da bude, niesmo li radi uzgajati mehkoputne dječake, koji će se topiti i od radosti i od boli. (Jambrišak, 1886: 35)

Navedenom stavu Marije Jambrišak možemo pridružiti i stav tadašnjeg vođe učiteljskog pokreta Ivana Filipovića koji je navodio kako domovina treba “muževe čelične i značajne” koje učiteljice ne mogu odgajati jer nisu u stanju održavati potrebnu disciplinu (Župan, 20113: 157).

Navedene nepravde nanese učiteljicama ispravljene su Mažuranićevom reformom. Mažuranić je zakonskim odredbama iskorijenio rodnu nejednakost, omogućio bolje i kvalitetnije obrazovanje žena, te ga učinio dostupnim svim ženama. Zakonske odredbe koje je donio Mažuranić odnosile su se i na preparandiju. Mažuranić je smatrao da se budući viši učitelji trebaju pripremiti za zvanje pomoću određenog znanstvenog i pedagoškog obrazovanja. Na taj način došlo je do podizanja razine obrazovanja budućih učitelja, a obrazovni proces budućih učitelja i učiteljica postao je jednak (Ograjšek Gorenjak, 2007: 58).

Kako bi zaštitile i pomogle učiteljicama, učiteljice Marija Jambrišak i Jagoda Truhelka pišu poziv hrvatskim učiteljicama za staleško udruživanje.

Društvo će podupirati učiteljice, koje bez svoje krivnje prije reda postaju nesposobne za rad; oboljelima pružat će novčanu i liječničku pripomoć, nastojat će da s vremenom podigne svoj dom, u kojem bi ostarjele i iznemogle učiteljice našle zaklonište, a učiteljice izvana jeftin stan i opskrbu; podupirt će darovite učiteljice u znanstvenom obrazivanju. (Jambrišak i Truhelka, 1896: 332)

Organizirano djelovanje učiteljica počinje osnivanjem Kluba učiteljica 26. ožujka 1900. godine u sklopu čitaonice Hrvatskog učiteljskog doma u Zagrebu. Udruženje je nastojalo pružiti učiteljicama ekonomski prosperitet i to u vremenu kada su se žene u Hrvatskoj još uvijek borile s tradicionalnim predrasudama zbog kojih su bile lišavane osobnih i građanskih prava (Jagić, 2008: 95). Usprkos svim preprekama i nanesej nepravdi, učiteljice su prepoznale da borbom za ravnopravnost u društvu

ostvaruju i pravo na stjecanje obrazovanja. Hrabrost i upornost dovela ih je do ostvarivanja jednakih prava koje zaslužuju kao i njihovi kolege učitelji.

4. ŽIVOT I STVARALAŠTVO NEKIH KNJIŽEVNICA I UČITELJICA

U ovom poglavlju detaljnije ćemo se upoznati s životom i stvaralaštvom svake književnice i učiteljice zasebno. Najprije ćemo predstaviti književnice Jagodu Truhelku i Mariju Jambrišak koje su bile povezane specifičnim odnosom učenice-učiteljice koji je u današnje vrijeme rijetkost. Odnos učenice-učiteljice s vremenom je prerastao u životno prijateljstvo što je vidljivo i po pismima koje učiteljica Marija razmjenjuje s učenicom Jagodom (Batinić, 2008b: 200). Iznoseći podatke vezane uz biografiju i književno stvaralaštvo Jagode Truhelke i Marije Jambrišak, moramo imati na umu činjenicu da prije početka 19. stoljeća žene nisu imale gotovo nikakvu ulogu u kulturno-književnom životu. Žene su u književnost ulazile na neposredan način te su se rijetko kada same upuštale u kreativno stvaralaštvo. Tradicionalna patrijarhalnost sredine, položaj žena u društvu, ali i pitanje njihova obrazovanja samo su neki od razloga koji su utjecali na književno stvaranje. Unatoč lošim uvjetima i predrasudama, Truhelka i Jambrišak uspjele su izgraditi zavidne karijere i ostvariti velik značaj u književnom stvaralaštvu čime uloga ovih dviju prosvjetnih radnica i književnica postaje još veća (Batinić, 2008b). Nadalje, upoznat ćemo i danas živuću učiteljicu, odgajateljicu i pedagoginju, Anku Došen-Dobud koja je učiteljevala u razdoblju kada je Istra bila u sastavu državnog provizorija Slobodnog Teritorija Trsta, odnosno u jugoslavenskoj Zoni B. Poglavlje ćemo završiti upoznavanjem dviju suvremenih književnica točnije Sanjom Polak i Jasminkom Tihi-Stepanić. Biografski i stvaralački kontekst navedenih književnica i učiteljica pružit će nam podlogu za razumijevanje posljednjeg poglavlja ovog diplomskog rada u kojem ćemo analizirati ulogu učiteljskog poziva u stvaralaštvu navedenih književnica.

4.1. Jagoda Truhelka – biografski kontekst

Jagoda Truhelka rođena je u Osijeku 5. veljače 1864. godine, kao najstarije od troje djece hrvatskog učitelja Antuna Vjenceslava Truhelke i Marije, rođene Schön (Jindra, 1982: 13). Oba roditelja bijahu doseljenici, majka mađarska Njemica, otac Čeh, učitelj u čijoj se obitelji njegovao domoljubni, hrvatski duh i živjelo uzornim kršćanskim životom (Hranjec, 2006: 52). Prve godine života, točnije od 1864. do 1878. godine, Jagoda Truhelka provela je u svome rodnom gradu. “U to je vrijeme Osijek

bio razdijeljen na četiri dijela: središnji dio je Tvrđa, Donji grad na istočnom dijelu, Gornji grad na zapadnom i Novi grad na južnom” (Pintarić, 2004: 10). Truhelkina obitelj stanovala je u Donjem gradu u Labudovoj ulici, a kasnije kada je Jagoda imala pet godina, obitelj seli u Tvrđu. Svoje je djetinjstvo i prve školske dane Jagoda Truhelka proživjela u Osijeku, gdje je, postavši osječkom gimnazijalkom, otvorila put drugim djevojkama da slijede njezin korak. U ovom razdoblju Truhelkina života velik utjecaj na oblikovanje njenog duha imali su učiteljica Magdalena Šrepel i župnik Stjepan Maspera. Truhelkin život počinje se mijenjati nakon očeve smrti čiji je uzrok bio utapanje u rijeci Dravi (Pintarić, 2004). Truhelka je od oca poprimila ljubav prema radu, ustrajnost, požrtvovnost, optimizam, a iznad svega ljubav i vjeru u ljude (Jindra, 1982). Već sljedeće godine, u svojoj četrnaestoj godini, Truhelka s majkom i braćom napušta Osijek i seli u Zagreb (Pintarić, 2004). Dolazak u Zagreb Truhelki je omogućio da ostvari želju i nastavi putem svoga oca u izboru životnog poziva. Neimavši dovoljno godina za preparandiju, Truhelka se upisala u Višu djevojačku školu u osmi razred i upravo je ovdje prvi put susrela Mariju Jambrišak kao učiteljicu. Godine 1879. Truhelka je s odličnim uspjehom završila Višu djevojačku školu i iste se godine upisala u žensku učiteljsku školu. Završivši žensku učiteljsku školu, dobiva diplomu o položenom ispitu zrelosti i osposobljavanju za učiteljicu u osnovnim školama. U jesen 1882. godine dobiva i prvo radno mjesto kao namjesna učiteljica u rodnom Osijeku u gornjogradske djevojačkoj školi. O prvim koracima učiteljskog poziva u svojoj autobiografiji *Iz prošlih dana* Truhelka svjedoči:

Na toj školi prekuburila sam prvu godinu službe ne bez muke s neodgojenom periferijskom djecom triju narodnosti, sama bez dovoljno praktičnog iskustva, strašiva i nesigurna u postupku sa blizu stotinu djece koja su mladoj i još nevještoj učiteljici zadavala trista jada i borbe sa samom sobom i napunila joj srce često gorčinom a oči suzama koje je dobra učiteljica onda morala sušiti ... (Truhelka, u: Brešić 1997: 346)

Tijekom druge godine službovanja u Osijeku teško je oboljela od raka crijeva i vraća se u Zagreb (Jindra, 1982). Navršivši dvadeset i jednu godinu, Truhelka je imenovana ravnateljicom Više djevojačke škole u Gopiću. Usprkos nezavidnim uvjetima u Lici i brojnim predrasudama, Truhelka je svojom marljivošću i ustrajnošću podigla taj djevojački zavod na zavidnu razinu (Hranjec, 2006). Nakon sedam godina provedenih u Gospiću, dobiva poziv od tadašnjeg predstojnika za bogoslovlje i nastavu, dr. Kršnjavija, kojim je imenovana za učiteljicu u novo otvorenom ženskom

liceju u Zagrebu (Vinaj, 2006: 162). Pokraj učiteljskog posla Truhelka sudjeluje i u kulturnim zbivanjima javljajući se kao književnica u raznim časopisima (*Vijenac*, *Nada*, *Prosvjeta*, *Napredak*), ali i kao urednica časopisa (*Domaće ognjište*) (Hranjec, 2006). U nastojanju za stalnim stručnim usavršavanjem, kao jedna od prvih žena, upisuje Zagrebačko sveučilište. Zajedno s Marijom Jambrišak, Štefkom Iskrom i Kamilom Lucernom 1895. dobiva odobrenje da može pohađati predavanja kao izvanredna slušateljica. Pretrpana obavezama dobiva obavijest o premještanju u Banjaluku s ozbiljnim zadatkom da kao ravnateljica upotpuni i izgradi višu djevojačku školu. Učenice kojima je Truhelka predavala na liceju oplakivale su njen odlazak što nam dodatno govori o značaju i ulozi koje je Truhelka stekla predajući u liceju (Jindra, 1982: 19, 20). U Banjaluci Truhelka radi na promicanju umjetnosti priredivši dječju operu na predlošku Humperdinckove dječje igre *Ivica i Marica* (Hranjec, 2006: 52). Nakon deset godina njenog djelovanja u Banjaluci dobiva novi dekret i prelazi na višu djevojačku školu u Sarajevo gdje predaje materinski jezik. To je razdoblje kada u Sarajevu do izražaja dolaze društvena previranja te sukobi tradicionalnog i revolucionarnog. U tim prilikama učiteljski rad, a posebice nastava književnosti, prolazi teške trenutke. Unatoč teškoj situaciji Truhelka ne sužava područje svojih djelatnosti i upravo u ovom razdoblju do izražaja dolazi njezin društveni rad koji je usmjeren na poticanje i rješavanje problema položaja žena u društvu (Jindra, 1982: 22). Na svome životnom putu, profesionalnom i privatnom, Truhelka je doživjela mnoge uspjehe ali i pokoje neuspjehe, osjetila je gorčinu života koji osim lijepih dana nudi i one loše, crne (Pintarić, 2004). Vidjela je mnoga mjesta, posjetila brojne gradove poput Beča, Budimpešte, Rima, plovila Dunavom, a na kraju se ponovo vratila u Zagreb da se prisjeti lijepih uspomena. Zato je na kraju zapisala: "Da se opet rodim, htjela bih biti Jagoda Truhelka" (Pintarić, 2004: 9). Proučavajući autobiografiju Jagode Truhelke *Iz prošlih dana* i nakon svega navedenog ne možemo a da ne ostanemo pod dojmom jednog iznimno bogatog života ispunjenog dužnostima, samoprijegorima i predanim radom. Vječno razapeta između službovanja, ispravljanja školskih zadaćnica i nemirnog stvaralačkog poriva nakon četrdeset godina aktivnog nastavničkog rada i šezdeset i tri godine književnoga, Jagoda Truhelka podnosi zahtjev za mirovinu (Matutinović, 1970: 77). U mirovinu odlazi 1923. godine. Slobodna od školskih obaveza, izbjegava javne nastupe i priredbe i predaje se radu na dječjoj književnosti. Tek pokatkad iz svoje povučenosti progovorila je o ženkom pitanju i o znamenitim ženama. Truhelka je doživjela duboku starost. Umrula je u Zagrebu 17. prosinca 1957.

godine u devedeset i četvrtoj godini života. Nikada se nije udavala niti imala potomke (Vinaj, 2006: 163).

4.1.1. Književno stvaralaštvo Jagode Truhelke

Zovu me književnicom a da se ja u duši nikada nisam takvom pravo ni osjetila. Imala sam svoje zvanje, rođeno, s diplomama i prisegama i ostalim što je s njime u vezi, ali književnikovanje, književni rad? Kako da se to samo kaže! Eto, došlo je samo od sebe, bez namjere, bez priprave, bez ikakve ambicije, mada su joj se tragovi javljali čak u prvoj mladosti kad mi je baka jednog dana u ruku tutnula bilježnicu koju je sama sašila, i tiho prišapnula neka tu zapisujem svake večeri što sam preko dana doživjela, radila i mislila. (Truhelka, u: Brešić 1997: 358, 359)

Ove riječi zapisala je Jagoda Truhelka u osamdesetoj godini života u svojoj autobiografiji. Dug je bio put od bakine bilježnice rukom šivane i njezinih savjeta tada desetogodišnjoj Jagodi. Tko je zapravo pokrenuo u Jagodi dar za pisanje? Ne zna se je li to bila baka, učiteljica ili pak brojni pripovjedači koje je voljela slušati (Pintarić, 2004). Truhelka je tijekom cijelog svog života imala poticajnu okolinu koja joj je omogućila da ustraje u pisanju. Utjecaj hrvatskih književnika i pjesnika bio je odlučujući u njezinu književnu radu. Ivan Trnski, Eugen Tomić, Franjo Marković, S. S. Kranjčević samo su neki od hrvatskih intelektualaca koji su ju ohrabivali (Jindra, 1982: 109). Truhelkin književni rad započeo je usporedno s nastavničkim zvanjem. Upravo zbog marljivosti i napora koje je ulagala u obavljanje nastavničkih dužnosti kasno se posvetila književnom radu (Crnković i Težak, 2002). Dunja-Detoni Dujmić u knjizi *Ljepša polovica književnosti* navodi kako je Jagoda Truhelka nakon Ivane Brlić-Mažuranić najznačajnija spisateljica za djecu između dvaju ratova (Detoni-Dujmić, 1998: 119). Truhelka se krila pod drugim imenom odnosno pseudonimom. Dva puta je uništila napisane radove, a danas upotpunjuje i krasi hrvatsku dječju književnost. Doživjela je brojne kritike, ali i hvalospjeve. Ljepotu i bogatstvo proživljenog djetinjstva koje je ponijela sa sobom u Zagreb, Gospić, Banjaluku i Sarajevo nije mogla sačuvati samo za sebe već ih je podarila čitateljima (Pintarić, 2004: 19).

Sa samo deset godina napisala je svoju prvu priču *U sreći se ne ponesi*, s podnaslovom *Aničina pripovijest o lijepoj Katinki*. Priču je poklonila učiteljici

Magdalen Šrepel za imendan. Ispravljena i prepisana priča osvanula je 1930. godine u knjizi *Dusi domaćeg ognjišta*. No, Truhelka je ozbiljno počela pisati u Gospiću tijekom dugih zimskih večeri kad bi cijela Lika bila prekrivena snijegom. Jedne takve večeri nastala je *Novela u snijegu* (Pintarić, 2004). Na poticaj njene druge učiteljice, Marije Jambrišakove, Truhelka je napisala rad *Što da čitaju naše mlade djevojke*. Truhelka u ovom radu razmatra pitanja odgoja i važnosti samoodgoja. Spominje i problem nedostatka domaće literature za mlade djevojke kojima je pretežito dostupna njemačka literatura (Živković Zebec, 2015).

Prije svoje prve knjige Truhelka objavljuje niz pripovijedaka za mlade djevojke i djecu u raznim časopisima, a najviše u *Vijencu*, *Nadi*, *Pobratimu*, *Obitelji* i *Domaćem ognjištu*. U tim književnim ostvarenjima ona djeluje kao pedagog zbog moralnih pouka i odgojnih principa koji su izraženi u djelima (Jindra, 1982). Nakon brojnih radova objavljenih u časopisima, krajem 19. stoljeća, Jagoda Truhelka piše djela namijenjena djeci i mladima. U svojoj tridesetoj godini objavljuje djelo *Tugomila* (1894) koje jedni smatraju pripoviješću, a drugi omanjim romanom. Glavni lik u romanu je djevojčica Tugomila Kalinićeva koja je odrasla u sirotišu i svojom upornošću i životnom borbom postala je učiteljicom. O sličnoj tematici Truhelka piše i u romanu *Zlatko* (1934) koji govori o dječaku Zlatku čiji su roditelji rastavljeni. Vedrana Živković Zebec navodi kako prema mišljenju kritičara, roman *Tugomila* nema veću književnu vrijednost. U nastavku rada Živković Zebec iznosi mišljenje Detoni-Dujmić kako je *Tugomila* ipak važna u Truhelkinu stvaralaštvu jer se u tom romanu pojavljuju motivi i teme koji će i kasnije zaokupljati Truhelku kao književnicu, a to su odrastanje i ženska emancipacija. Dvije godine poslije objavljuje roman *Naša djeca* u čijemu podnaslovu otkrivamo da je namijenjen mladim djevojkama. Roman prati odrastanje skupine djevojaka koje pohađaju isti razred (Živković Zebec: 2015: 31, 32).

Osim navedenih, Truhelka je autorica i drugih djela koji su prema Stjepanu Hranjecu samo spomena vrijedna, a to su pripovijest *Božja ovčica* (1923), *Pipo i Papa* (1923) te *Palčičev kraljevski let* (1923). Truhelkino je književno djelo razgranato. Uz još neke proze poput *Nakon deset godina*, *Strast i dužnost*, *Uvelo cvijeće* i dr. valja spomenuti i romane *Plein air*, *Vječna zaručnica* i *Vojača*. Iako je povijesnim sadržajima Truhelka slabo privukla pažnju čitateljstva, iznimka je roman *Vojača* koji tematizira hrvatsko plemstvo u Bosni i Hercegovini u 15. stoljeću, s naglaskom na glavnom ženskom liku (Pilaš, 1998: 153). Uvjerena u snagu obrazovanja, odgajanja i

moć učitelja te oduševljena svojim učiteljima kao životnim uzorima Jagoda Truhelka piše odgojni epistolar *U carstvu duše*. Epistolar označava zbir pisama koje je Truhelka primala od svoje učiteljice Šreplove dugi niz godina. Objavljen 1910. godine, epistolar predstavlja 27 pisama. Na početku knjige stoji posveta kojom se Truhelka zahvaljuje svojoj učiteljici. U pismima se izlažu važnija pitanja o životu i pitanja vezana uz područja psihologije, logike, filozofije, etike i estetike. Govori o karakteru, o prijateljstvu, o radu, o modi pa sve do razmatranja o ulozi žene nekad i danas (Gruić, Velički i Vignjević, 2017: 155, 156). Truhelka se u pismima, osim svojoj učenici, obraća i svim drugim djevojčicama koje su završile školu. Svrha tih pisama jest nadomjestiti nedostatke tadašnje škole koja učenice samo obrazuje, a ne odgaja. Knjiga započinje pitanjem – “Kako da budem dobra?”, a odgovor glasi – “ako provodiš život lijep” (Jindra, 1982: 111). U ovim pismima Truhelka je najljepše i najizravnije oblikovala potrebu ženskog obrazovanja te istaknula školu i školovanje kao putokaz ženske neovisnosti i emancipacije, “utjelovljenje dobrote i požrtvornosti” (Hranjec 2006: 53).

Tek pojavom trilogije *Zlatni danci* Truhelka daruje ono najbolje hrvatskoj dječjoj književnosti (Hranjec, 2006). *Zlatni danci* pojavljuju se 1918. godine i zajedno s knjigama *Bogorodičine trešnje* (1929) i *Dusi domaćeg ognjišta* (1930) čine trilogiju. Međutim, za vrijeme Drugog svjetskog rata, u ponovljenom i prerađenom izdanju, tiskanome 1942. – 1944., trilogija je dopunjena. Dopunjene *Bogorodičine trešnje* i *Dusi domaćeg ognjišta* tvore knjigu *Gospine trešnje*. Krajem 1940. Jagoda Truhelka objavljuje novu knjigu *Crni i bijeli dani* koja predstavlja novu trilogiju. Trilogija, dakle, ima dva oblika (Pilaš, 1998: 152). Nastalu trilogiju Truhelka je nazvala kao i prvu knjigu *Zlatni danci* što ponekad dovodi do zbunjenosti čitača. Trilogija *Zlatni danci* pripada najboljem djelu Truhelkina stvaralaštva i ujedno je temeljni tekst autobiografske proze hrvatske dječje književnosti. U njemu autorica opisuje svoje djetinjstvo koje je provela u Osijeku šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća (Ivon, 2015: 14). Nastala trilogija u kontekstu klasifikacije književnih vrsta interpretira se na dva načina, kao dječji roman i kao zbirka pripovijedaka. Ivo Zalar u knjizi *Dječji roman u hrvatskoj književnosti* objašnjava kako *Zlatni danci* ne odgovaraju klasičnoj formuli romana zbog nedostatka kontinuirane razvojne fabule, pisani su više u anegdotskoj i novelističkoj formi, a pojedini dijelovi mogli bi se tiskati i posebno. No, s druge strane ako se prisjetimo kako moderni roman poprima neobične forme, i da je

Truhelka likove svojih junaka bogato psihološki opisala, prikazujući ih u puno situacija, nećemo pogriješiti ako se navedena trilogija nazove i dječjim romanom (Zalar, 1983: 23).

U trilogiji je prikazano bogato djetinjstvo Anice, Ćire i Dragoša. Njihova djetinjstva opisana su kroz svađe, druženja i susrete, razočaranja, sanjarenja o budućnosti, prve susrete sa školom, uzbudljive proslave crkvenih blagdana i sva ostala zbivanja koja mogu doživjeti djeca. Opisujući svoje djetinjstvo u romanu *Zlatni danci*, autorica u samom uvodu najavljuje kako će pripovijedati o svojem djetinjstvu, na nagovor nećakinje. Zanimljiva činjenica koju iznosi i Andrijana Kos-Lajtman u svojoj knjizi *Autobiografski diskurs djetinjstva* jest da je tekst pisan u trećem licu te da pripovjedačica glavni lik imenuje Anicom, a ne Jagodom, dok dvojici Aničine braće pridaje imena koja su i u stvarnosti pripadala Truhelkinoj braći. Kos-Lajtman u daljenjem tekstu objašnjava kako pitanje vezano uz ime same autorice i glavnog lika u romanu ostaje do danas bez odgovora jer ni jedan odgovor nije zadovoljavajući i samodostatan, s gledišta suvremene književne teorije (Kos-Lajtman, 2011: 129 - 132). Osim glavnih likova djece, u romanu susrećemo i mnogo sporednih likova poput oca, majke, Kristine, kuma i kume, drvosječe, učiteljice, bake, Milice, Melanka, zvonara i ostalih. Kao mjesto radnje u *Zlatnim dancima* Truhelka koristi svoj rodni Osijek. Osijek je učinila mjestom književne radnje, napisala o njemu i Dravi najimpresivnije slike i sačuvala njegovu povijest za potomke (Pintarić, 2004). Upravo zbog vjerodostojnog i ljubavljive ispunjenog opisa Osijeka, Truhelka je prozvana osječkim Šenoom, iz razloga jer je i Šenoa poput nje, s istom ljubavlju opisivao svoj grad (Zagreb) (Crnković i Težak, 2002).

4.2. Prva visoko obrazovana učiteljica – Marija Jambrišak

Jedna od manje poznatih, a izuzetno značajnih žena hrvatske povijesti je Marija Jambrišak. Prva visoko obrazovana učiteljica, hrvatska prosvjetiteljica, književnica i borkinja za prava i školovanje žena, rođena je 5. rujna 1847. godine u Karlovcu kao sedmo dijete Ivana Jambrišaka i majke Katarine (Ogrizović, 1979: 15). Roditelji su joj bili siromašni. Pobožna i uzorna majka Katarina brižno je odgajala svu djecu. Rano ostavši bez muža, majka 1853. godine odlazi s djecom u Zagreb. U Zagrebu je Marija

započela svoje školovanje no zbog nemirne prirode često je dobivala i drastične kazne koje su se u to vrijeme upotrebljavale u školama. Mihajlo Ogrizović u svojoj knjizi *Marija Jambrišak* navodi zanimljive načine kojima je Marija bila kažnjavana pa tako navodi crvene jezike za veliku brbljavost, ovješena pisanka na leđima zbog neurednog pisanja ili daska s nacrtanom guskom ili magarećom glavom. Najteže je ipak bilo stajanje pred cijelim razredom ili klečanje na starom, hrapavom podu. Ovakva iskustva biti će od presudne važnosti kada Marija bude djelovala kao narodna učiteljica jer će se zalagati za ukidanje tjelesnih kazni u školama (Ogrizović: 1979: 17). Najviše muke zadavao joj je ručni rad, a posebno pletenje čarapa. Nakon što je završila osnovnu školu, Marija je željela stupiti u učiteljsku školu, ali je bila premlada, pa je zbog toga morala ponavljati četvrti razred u samostanu milosrdnica. Sa šesnaest godina završila je učiteljsku školu, no ponovno zbog nedostatka godina nije mogla raditi kao učiteljica, stoga je pomagala uršulinkama u Varaždinu, u njihovu samostanu. Školovanje u samostanu nije joj se pretjerano svidjelo pa je u svom pedagoškom radu zahtijevala neuplitanje klera u obrazovanje. Ipak, upravo je u samostanu pronašla uzore za stručni rad i human odnos s učenicima na primjerima sestara Hildegarde i Anđele (Ogrizović, 1979: 18). Napokon, 1865. dobiva svjedodžbu i vraća se u Zagreb kako bi dobila državno namještenje. Nakon položenog stručnog ispita za učiteljicu gdje je pokazala izvanredno teoretsko i praktično znanje, 1867. godine, dobiva prvo samostalno učiteljsko mjesto u Krapini gdje ostaje četiri godine i za svoj rad prima brojne pohvale i priznanja (Žuvela, 2010: 95).

Za vrijeme službovanja u Krapini Jambrišak se susreće s velikim razlikama u društvenom životu i nehumanim odnosima između društvenih slojeva što u njoj budi osjećaj nepravde i težnje za afirmacijom učiteljskog zvanja. Kao snažna aktivistica istaknula se već u prvim godinama svoga rada, te je tako i počela pisati za časopis *Napredak* (Ogrizović, 1979: 24). Koliko je bila uključena u problem učiteljstva u Hrvatskoj, govori i činjenica da sudjeluje na prvoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini u staroj kazališnoj zgradi na Markovu trgu u Zagrebu na kojoj nastupa s rezolucijama. U spomenutim rezolucijama Jambrišak napominje nepravednu degradaciju u plaćama učitelja i učiteljica te se zalaže za njihovu ravnopravnost. Također zahtijeva da se učiteljicama omogući pravo da predaju književne predmete na gradskim školama i državnim preparandijama. Inzistirajući na jednakim plaćama Marija Jambrišak je time ukazala i na podređeni status žena uopće. Njezinim nastupom posebno su bili

oduševljeni Ivan Filipović i direktor Pedagogijuma u Beču dr. Fr. Dittes koji joj je uputio poziv za dodatno usavršavanje u Beču (Ogrizović, 1979: 25).

Oduševljena pruženom ponudom, tada 23-godišnja učiteljica Marija Jambrišak, šalje hrvatskoj vladi zamolbu za stipendiju, ali je vlada odbija. Razočarana odlukom vlade, napušta učiteljsko mjesto u Krapini i vraća se u Zagreb. Pomoć traži od J. J. Strossmayera te zahvaljujući njegovim suradnicima dobiva jednokratnu stipendiju od 400 forinti. Petog listopada 1871. Jambrišak je stigla u Beč i time postala prva žena koja je u čitavoj Austro-Ugarskoj studirala na ovoj višoj školi (Ogrizović, 1979: 27). Prvih godina Marija Jambrišak bila je jedina slušačica predavanja među muškarcima. Diplomiravši na višoj pedagoškoj školi u Beču, postaje prva hrvatska književnica s visokom naobrazbom (Batinić, 2008b: 202).

Nakon povratka u Hrvatsku Ivan Filipović zadužuje Mariju Jambrišak za organizaciju ženskog odgoja time što ona postaje namjesna učiteljica na višoj djevojačkoj školi u Zagrebu 1875. godine. U istoj ustanovi ostaje raditi sve do 1892. godine. Svojom odgojno-obrazovnom djelatnošću Marija se već prvih godina rada na višoj djevojačkoj školi neobično istaknula kao vrsna pedagoginja, metodičarka, stručnjakinja u svojim predmetima, ali i odnosom prema učenicima, nastavničkom kolektivu i upravi škole. Na prijedlog Ivana Filipovića primljena je u Hrvatski pedagoško-književni zbor (Ogrizović: 1979: 36).

Marija Jambrišak od 1883. godine sve se jasnije i otvorenije zalaže za više obrazovanje žena, smatrajući obrazovanje značajnom komponentom pomoću koje se žena afirmira u društvenom životu. Proučava stranu i domaću literaturu te s posebnim zanimanjem prati razvitak ženskog pokreta u Europi. Njezinim zalaganjem 1892. godine otvorena je u Zagrebu ženska srednja škola, odnosno već prije spomenuti ženski licej na kojem Jambrišak neumorno radi kao nastavnica i odgajateljica sve do 1912. godine. Zanimljivo je spomenuti kako je uspješna učiteljica Marija Jambrišak utjecala na razvoj i stavove budućih generacija hrvatskih intelektualki, a među njima i na spomenutu učiteljicu Jagodu Truhelku te Ivanu Brlić-Mažuranić, postavši njenom razrednicom (Batinić, 2008b). Vlasti su prepoznale i cijenile zalaganje koje je Marija Jambrišak ostvarila na unapređenju odgoja ženske omladine u Hrvatskoj, stoga vlada 16. kolovoza 1905. godine donosi rješenje kojim Mariju Jambrišak imenuje ravnateljicom viših djevojačkih škola (Žuvela, 2010: 97). Njena glavna ideja o odgoju

glasila je: “Od srca k srcu. Samo ovako može čovjek postići izmedju učitelja i djaka najužu vezu, a to je temelj prave pedagogije“ (Jurić Zagorka, 1940: 11).

Godine 1912., u šezdeset i petoj godini života, Marija Jambrišak odlazi u mirovinu, ali i dalje je aktivna i pomno prati događaje u školstvu i obrazovanju. Sudjeluje u radu ženskih društava i organizacija te održava javna predavanja. Živjela je s obitelji svoga brata Janka, koji je rano umro i ostavio iza sebe brojnu djecu. Marija je brinula o djeci i upravo su joj ta djeca nadomjestila manjak vlastite porodice (Ogrizović, 1979: 41). U kasnim 70-im godinama Marija je oslijepila na jedno oko, ali to ju nije spriječilo da i dalje aktivno čita i piše za razne novine. Brojni suradnici, bivše učenice te intelektualci posjetama, darovanim cvijećem i čestitkama i dalje su bili uz nju. Primila je razna priznanja od ženskih udruga, a posebno priznanje primila je od Saveza hrvatskih učiteljskih društava koji su ju proglasili prvakinja hrvatskog učiteljstva (Žuvela, 2010: 98). Grad Zagreb imenovanjem ulice njenim imenom te podizanjem spomen ploče u Donjem gradu, odužio se jednoj od naših najboljih pedagoga. Njezino ime nosi i učenički dom u Opatičkoj ulici u blizini Kamenitih vrata, koji je osnovan na njezin prijedlog¹ (Danko, 2017). Umrula je 23. siječnja 1937. godine, a sahranjena je na Mirogoju u prisustvu rodbine, brojnih učenica i građana grada Zagreba (Ogrizović, 1979: 53).

4.2.1. Književno stvaralaštvo Marije Jambrišak

Marija Jambrišak tijekom svog života i djelovanja dosta je pisala, i to uglavnom kraće, prigodne napise. Velik broj kraćih napisa, članaka i rasprava objavljivala je u pedagoškim izdanjima, ali i u *Viencu*, *Prosvjeti*, *Obzoru*, *Školskom prijatelju*, *Napretku* itd. (Ogrizović, 1979: 161). Kao vrlo plodna autorica, Marija je zajedno s kolegicom i prijateljicom Jagodom Truhelkom pokrenula časopis *Na domaćem ognjištu* koji je, kako navodi Nevenka Košutić-Brozović, bio zamišljen kao prvi ženski književni časopis. U tom časopisu ženama je bilo omogućeno da se slobodno razvijaju na književnom planu. One koje nisu imale književnih ambicija također su mogle pronaći ponešto za sebe poput dodatnih modnih priloga, kuhinjskih

¹ <http://licegrada.hr/marija-jambrišak-pedagoginja-koja-se-borila-za-zenska-prava/> (pristupljeno 24. 03. 2019.)

receptata, nacрта za vez i slično. Zaposlene žene također su pokazale interes za ovaj časopis jer se za njih tu moglo pronaći i stručnih, često i pravnih priloga (Košutić-Brozović, 2001: 107). U tom je časopisu Marija Jambrišak objavila niz kraćih napisa namijenjenih djeci, a neka od njih su: *Anđeo groblja*, *Anđeo putnik*, *Ženski život*, *Punica i svekrva*, *Mačka*, *Kći* i ostali. Među njima valja spomenuti zanimljiv članak *Igračke naše djece*, u kojem se govori o značenju dječje igre i igračaka u predškolskoj dobi. Zahtijevala je da igračke budu jednostavne i funkcionalne (Ogrizović, 1979: 162). Truhelka i Jambrišak uređivale su samo prvo godište časopisa (1900/1901) nakon čega uredništvo preuzimaju Milka Pogačić, Zdenka Marković i Zora Vernić (Batinić, 2008b: 203).

Među osnivačima i suradnicima *Slavjenskog pedagoga* nalazila se i Marija Jambrišak. Velik broj manjih članaka objavila je u *Viencu*, *Lipi*, *Smilju*, *Narodnim novinama*, *Obzoru* i dr. U književni rad Marije Jambrišak možemo uvrstiti i veći broj rasprava i stručnih predavanja poput *Samočuvstvo i sučuvstvo*, *Žena i patriotizam*, *Zadaća majke u pogledu uzgoja svoje djece*, *Majka* i ostali radovi. Svi ti njezini radovi najčešće su objavljivani poslije 1890. godine jer se u to vrijeme zalagala za otvaranje ženske srednje škole (Ogrizović, 1979: 162, 163). Već smo spomenuli kako je Marija Jambrišak objavljivala svoje radove i u časopisu *Napredak*, a samo neki od njih vezani uz učiteljski poziv, objavljeni u starijim brojevima časopisa jesu: *Naše učiteljice prema zahtjevom vremena*, *Tjelesna kazen u ženskom učilištu*, *Viša školska naobrazba korisna je ženi u svakoj prilici života*, *O namješćivanju učiteljica na dječjačkih pučkih školah*, *O uzgoju zapuštene i izkvarene djece* itd. U nastavku rada spomenut ćemo i detaljnije analizirati neke od ovih radova gdje je tema učiteljskog poziva posebno vidljiva.

Osim pisanja članaka, stručnih radova i rasprava, Marija Jambrišak bavila se i književnim radom. Njezina knjiga *Znamenite žene iz priče i poviesti* nastala je kao plod dugogodišnjeg proučavanja strane i domaće literature s biografijama velikog broja ženskih likova. Knjiga je pisana u tri dijela i donosi brojne legende. Tekstove je pisala sama na temelju već postojećih biografija ili podataka koje je dobivala od različitih ljudi (Ogrizović, 1979: 164). Knjiga *O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama. Rukovođ za općenje u obitelji, u društvu i u javnom životu* predstavlja još opširniji rad Marije Jambrišak. Izdana 1896. godine, knjiga predstavlja bonton u kojem Jambrišak daje stroga pravila ponašanja i njihovu etičku pozadinu (Košutić-Brozović,

2001: 107). Osim navedenih radova, Marija Jambrišak napisala je veći broj pripovijedaka pretežno autobiografskog karaktera. Pripovijetke je objavljivala u *Pobratimu*, *Viencu*, *Smilju*, *Narodnim novinama*, *Iverju* i *Na domaćem ognjištu*. Pripovijetke se ne odlikuju većom umjetničkom vrijednošću, a rađene su s težnjom učitelja da odgaja i oplemenjuje obiteljski život, razvija ljubav prema majci i iznosi životno i pedagoško-didaktičko iskustvo. U tim pripovijetkama zapaža se dosta religioznih motiva (Ogrizović, 1979: 164).

Sagledamo li u cjelini spisateljski rad Marije Jambrišak, možemo zaključiti kako je on bio izraz i rezultat njezina svestranog zalaganja u rješavanju pedagoških, prosvjetnih, socijalnih i društvenih problema, problema ženina poziva, njezina prava i obrazovanja (Ogrizović, 1979: 164).

4.3. Istarska učiteljica – Anka Došen-Dobud

Cijeli svoj životni vijek Anka Došen-Dobud posvećena je unapređivanju predškolskog odgoja koji bi odgovarao prirodi, potrebama i interesima djeteta. Kao sveučilišna nastavnica, predavačica na seminaru za odgojitelje, autorica većeg broja knjiga i priloga u časopisima i zbornicima, ali i kao učiteljica i odgajateljica znatno je obogatila pedagošku djelatnost, prije svega u predškolskom odgoju. U intervjuu s Ankom Došen-Dobud, profesorica Helena Burić naziva ju reformatoricom predškolske pedagogije u Hrvatskoj (Burić, 2013: 17).

Anka Došen-Dobud rođena je 1. siječnja 1920. godine u Krnjeuši kraj Bosanskog Petrovca (Bosna i Hercegovina). “Nitko je nije ni kasnije, poslije desete godine života, zvao onako kako je svećenik krasopisom upisao posve čitljivo – Anica. Bila je i Ana, Ankica, Anka, ali baš nikad Anica” (Došen, 2014: 241). Prva dva razreda osnovne škole u Krnjeuši, u kući Stojana Zorića, a onda u školi na Uriji, Ana je pohađala zajedno sa starijim bratom Ilijom. S nepunih deset godina, Anu su odveli u Zagreb, u sirotište Antunovac i odatle je s drugim djevojčicama pohađala treći i četvrti razred osnovne škole na Borongaju. Završetkom četverorazredne osnovne škole Anu su poslali u Sarajevo, u sirotište Betlehem Reda služavki malog Isusa. U Sarajevu je završila građansku i učiteljsku školu koju su držale časne sestre Reda, kćeri Božje ljubavi (Došen, 2014). Učiteljsko namještenje dobila je 1941. godine u Breškama

(Tuzla). “I tako ostade negdje daleko na životnoj Ankinoj cesti predivna oaza mira i ljepote usred ratnih ruševina, i ostavljenih i nastalih; ostala je uspomena na Breške kao na mali zaboravljeni raj usred ratnog pakla...” (Došen, 2014: 253). Paralelno obavljajući učiteljsku službu, Ana je završila više razrede gimnazije i stekla gimnazijsku maturu. Već pri samom završetku Drugog svjetskog rata, 1945. godine, upućena je na rad u Istru gdje je radila u hrvatskim školama po zabačenim selima na Bujštini kao narodna učiteljica, dok je taj dio Istre bio u sastavu državnog provizorija Slobodnog Teritorija Trsta, odnosno jugoslavenske Zone B (Mendeš, u: Došen-Dobud, 2013).

Tako sam dekretom određena i u Buje, zonu B Slobodnog Teritorija Trsta. Taj slobodni teritorij Trsta (STT) bio je zamišljen kao jedna posebna geografska i državna struktura između Italije i Jugoslavije. Onda su je prvo podijelili na zonu A i B. Zona A je bio Trst, čisto urbana cjelina, a zona B je bila ruralna cjelina, slovenski i hrvatski dio do rijeke Mirne. (Došen-Dobud u Burić, 2013: 18)

Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1957. godine završila je izvanredni studij pedagogije. Osim učiteljskog službovanja obnašala je i odgovornu dužnost prosvjetne inspektorice u Vrginmostu, a potom je upućena u Buje gdje je obavljala istu dužnost (Mendeš, u: Došen-Dobud, 2013). Ubrzo je uslijedio premještaj u Pedagoški centar u Puli koji je povezivao mlade učitelje s jedne strane i Učiteljske škole s druge strane u pogledu pedagoškog usavršavanja. Pedagoškim centrom rukovodila je tada prof. Anka Došen (Rosić, 2009: 21, 22). Nakon rada u Pedagoškom centru, Anka je postavljena za profesoricu Učiteljske škole u Puli gdje jednu školsku godinu obnaša i dužnost direktorice (1960/61.). S tog radnog mjesta prešla je na Pedagošku akademiju u Puli gdje se zadržala do 1971. godine. Od 1967. do 1971. godine obnašala je dužnost dekanice Pedagoške akademije u Puli. Nakon toga odlazi u Zagreb i zapošljava se na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Na spomenutoj ustanovi, na Katedri za predškolski odgoj, predavala je Predškolsku pedagogiju i Metodiku odgojno-obrazovnog rada. Godine 1978. odlazi u mirovinu, no i dalje honorarno radi na istoj ustanovi te na Pedagoškoj akademiji u Puli. Radila je i kao vanjska suradnica na Pedagoškoj akademiji u Splitu u razdoblju od 1971. do 1977. godine (Mendeš, u Došen-Dobud, 2013: 115). U Istri je upoznala i svog bračnog partnera Pavu Dobuda, s kojim je proživjela sedam godina u Puli, sve do njegove smrti. Umro je 1968. godine (Došen,

2014). Za sobom je ostavio suprugu, učiteljicu i predškolsku pedagoginju Anu, koja još i danas kao devedesetdevetogodišnjakinja marljivo piše i stvara.

4.3.1. Književno stvaralaštvo Anke Došen-Dobud

Anka Došen-Dobud objavila je veći broj priručnika i knjiga. Uspješnu suradnju ostvarila je u raznim pedagoškim časopisima objavljujući radove iz područja predškolskog odgoja. Časopisi u kojima možemo pronaći Ankine radove jesu: *Pedagoški rad* (Zagreb), *Obrazovanje i rad* (Zagreb), *Pogledi i iskustva u reformi školstva* (Zagreb), *Umjetnost i dijete* (Zagreb) i *Roditelj i škola* (Zagreb) (Mendeš, u: Došen-Dobud, 2013: 115). Niz radova nalazi se i u zbornicima radova različitih stručnih i znanstvenih skupova. Suradnju je ostvarila i s tjednikom *Školske novine* u kojem je objavila velik broj priloga. Iskusi je i posao urednice časopisa i to u sljedećim pedagoškim časopisima: *Novi putovi* (Pula, 1956-1958) i *Dijete, vrtić, obitelj* (Zagreb, 1996-2001). Sada je članica savjeta časopisa *Školski vjesnik* (Split). Razne nagrade i priznanje dokazuju ogroman trud koji je Anka uložila pišući i savjetujući. Neke od nagrada i priznanja jesu i: godišnja nagrada *Ivan Filipović* za unapređivanje odgojno-obrazovnog sustava (1968.), te državno odlikovanje *Orden rada*. Filozofski fakultet u Splitu, kao dugogodišnjoj vanjskoj suradnici na Katedri za predškolski odgoj, dodijelio joj je *Povelju zahvalnosti* za trajan doprinos obrazovanju učitelja i odgajatelja (Mendeš, u: Došen-Dobud, 2013: 115, 116).

Anka Došen-Dobud istakla se u pisanju radova i knjiga vezanih uz predškolsku pedagogiju, a neki su od njih: *Odgoj i slobodne aktivnosti predškolskog djeteta* (1982), *Malo dijete veliki istraživač* (1995), *Predškola* (2001), *S djecom u jaslicama* (2004) itd. U devedesetčetvrtoj godini života objavljuje knjigu *Slike iz povijesti predškolskog odgoja* (2013) koju izdaje Učiteljski fakultet u Rijeci i Filozofski fakultet u Splitu (Mendeš, u: Došen-Dobud, 2013: 115, 116). U književnom radu, istakla se knjigom koja izlazi samo godinu dana kasnije (2014.). Riječ je o knjizi *Istarska učiteljica* u kojoj autorica opisuje svoje učiteljevanje diljem Istre. Uspomene, priče i doživljaji učiteljice Ane tvore svojevrsnu zbirku novela, kratkih priča i memoara pisanih u trećem licu jednine. Skoro tristotinjak stranica ove knjige vraća nas u davna vremena Anina službovanja, kada je učiteljica Ana svoje mladenačke dane provodila u

siromašnim mjestima poslijeratne Istre (Zoričić, 2015: 289). Anu će u Istri dočekati surovost života, istarska sirotinja, ali i ljepota istarskog krajolika. U svojim ispisanim uspomenama, učiteljica Ana donosi potresnu priču o tadašnjem stanju školstva u kojem, primjerice, djeca u prvome razredu osnovne škole jedva natučaju pokoju hrvatsku riječ. Iako pisana u trećem licu, knjiga *Istarska učiteljica* u suštini je autobiografski zapis, odnosno autoričina vlastita životna priča u povijesno turbulentnom razdoblju nakon Drugog svjetskog rata (Knjižara Pavičić).² U petom poglavlju ovog rada detaljnije ćemo upoznati lik učiteljice Ane. Upoznat ćemo uvjete u kojima je mlada učiteljica radila, spomenut ćemo i odnos mještana prema novoj učiteljici te ostale probleme i situacije u kojim se našla, a koji su vezani su uz učiteljski poziv. Spomenimo kako je Anka Došen-Dobud bila i autorica vrlo slušanih i čitanih poučnih dijaloga istarskih nonića, Jurine i Franine, o čemu nas autorica detaljnije upoznaje u knjizi *Istarska učiteljica*.

4.4. Život i stvaralaštvo Sanje Polak

Sanja Polak suvremena je hrvatska spisateljica za djecu, urednica, učiteljica i majka dviju kćeri, Petre i Pauline. Rođena je 5. studenog 1968. godine u Zagrebu gdje je završila osnovnu i srednju školu. Učiteljica razredne nastave postala je 1990. godine, a 2005. godine napreduje u zvanje diplomirane učiteljice razredne nastave s pojačanim predmetom Hrvatski jezik. Kao učiteljica razredne nastave radi od 1991. godine u Osnovnoj školi Davorina Trstenjaka u Zagrebu (Polak, 2000). Glavna je urednica dječjeg časopisa *Prvi izbor*, a priče za djecu objavljuje i u časopisima *Smib* i *Radost*. Uredničkim radom Polak se zalaže za promicanje čitanja i razvoj čitalačkih navika kod učenika mlađe školske dobi. Surađuje s brojnim književnicima i ilustratorima za djecu. Piše scenarije za dječje emisije u obrazovnom programu Hrvatskoga radija i televizije. Suautorica je i u udžbenicima i vježbenicima za hrvatski jezik i matematiku u nižim razredima osnovne škole. Kao spisateljica za djecu, učiteljica i urednica dječjeg časopisa čest je gost u emisijama Hrvatskog radija i televizije, na književnim susretima u knjižnicama, tribinama i stručnim skupovima. Članica je Društva dječjih pisaca,

² <http://www.naklada-pavicic.hr/lirsko-meditativni-spomenik-hrvatskom-ucitelju/> (pristupljeno 27. 03. 2019.)

Društva hrvatskih književnika, Hrvatskoga čitateljskoga društva, Matice hrvatske i Hrvatskoga društva istraživača dječje književnosti.³ Kako su izgledali početci književnog stvaralaštva Sanje Polak, saznajemo u razgovoru književnice Sanje Polak i Branka Pilaša:

Prije devet godina nisam ni u snu mogla pomisliti da ću ikad postati književnica za djecu. Zvao me prijatelj i kolega učitelj Darko s kojim radim u istoj školi. Predložio mi je da nešto napišem, neku kolumnu u kojoj bi neka djevojčica komentirala događaje u školi. (Pilaš, 2004: 134)

Hrvatska dječja književnost uskoro je bila bogatija za još jednu suvremenu autoricu hrvatske dječje književnosti. Svojim prvim dječjim romanom *Dnevnik Pauline P.* (2000), autorica Sanja Polak upoznaje mnoge mlade, ali i one starije čitatelje s desetogodišnjim likom djevojčice Pauline čija su promišljanja i dogodovštine iz svakodnevnog života prikazana u dnevniku u kojem Paulina otvoreno i iskreno progovara o sebi, svojoj obitelji, učitelju, prijateljima i školi (Varjačić, 2014: 102).

U liku Pauline P. autorica sugerira iščitavanje vlastite kćeri Pauline Polak, o čemu i eksplicitno svjedoči – kako u izvantekstualnim iskazima (novinskim tekstovima i sl.), tako i u samom tekstu, gdje uz ime glavne junakinje mjestimice navodi svoje vlastito, baš kao i imena drugih članova uže i šire obitelji. (Kos-Lajtmán, 2011: 292)

Zbog velikog uspjeha koji je postigla svojim prvim romanom, autorica odlučuje nastaviti pisati i objavljuje još pet naslova u kojima je glavna junakinja Paulina: *Drugi dnevnik Pauline P.* (2003), *Pobuna Pauline P.* (2007), *Gorski dnevnik Pauline P.* (2012), *Morski dnevnik Pauline P.* (2013) i *Skijaški dnevnik Pauline P.* (2015). U svih pet knjiga autorica predočuje doživljaje iz djetinjstva, radosti, tuge, strahove, znatiželju, brbljavost i razigranost. Dubravka Težak smatra da je Polak u dnevnik ukomponirala i zgode koje je proživjela sa svojim učenicima kao učiteljica te da se popularnost knjiga o djevojčici Paulini vjerojatno krije u prikazanim svakodnevnim životnim situacijama s kojima se mogu poistovjetiti mladi čitatelji (Težak, 2014: 116, 117).

Osim navedenih naslova, književno stvaralaštvo Sanje Polak čine i naslovi u kojima glavna protagonistica nije Paulina, a oni su: *Petrica Pričalica* (2005), *Mali Jan*

³ <http://www.hdkdm-klubprvihpisaca.hr/polak-sanja/> (pristupljeno 27. 03. 2019.)

ima plan (2008), *Dnevnik dobrih anđela* (2010) i *Mala Ema straha nema* (2014). Za svoje književno stvaralaštvo Sanja Polak nagrađena je više puta. Za *Drugi dnevnik Pauline P.* nagrađena je nagradom Mato Lovrak (2004.) za najbolji dječji roman. Njezina zbirka pripovijedaka *Petrica Pričalica* nominirana je 2006. godine za međunarodnu nagradu Mali princ, a roman *Morski dnevnik Pauline P.* nagrađen je nagradom Grigor Vitez (2014.) (Dragun, 2016: 168). Sanja Polak i dalje aktivno piše i stvara ne samo romane već i slikovne priče, pjesme i scenarije, a ljubav, radost i važnost čitanja i pisanja svakodnevno prenosi na djecu.

4.5. Život i stvaralaštvo Jasminke Tihi-Stepanić

Književnica za mlade, strastvena čitateljica, majka Grigora i Ive, profesorica hrvatskoga jezika... Sve to i još puno toga predstavlja spisateljicu Jasminku Tihi-Stepanić. Rođena je 3. studenog 1958. godine u Velikoj Gorici. U intervjuu koji je Gradska knjižnica Rijeka provela s autoricom Tihi-Stepanić, autorica navodi kako je povezanost s knjigama osjetila još u djetinjstvu kada je kao šestogodišnja djevojčica dobila od tate za Božić sabrane priče Hansa Christiana Andersena. Da je u književnosti sve moguće, kaže da je naučila uz pomoć pjesme Vjekoslava Majera *Zeko u kavani*, a uz roman Johanne Spyri, *Heidi*, koji joj je čitala baka Ernestina, spoznala je kasnije što znači riječ katarza budući da se tijekom čitanja ove knjige uvijek rasplakala nad nesretnim sudbinama, pa sama nije bila u stanju čitati. Autorica također navodi da joj je polazak u osnovnu školu bio obilježen *Čudnovatim zgodama šegrta Hlapića* i učiteljicom Pavicom Veselić koja ju je još više usmjerila prema knjigama (Gradska knjižnica Rijeka).⁴ U Velikoj Gorici završila je osnovnu školu, a školovanje je nastavila upisavši opću gimnaziju u Zagrebu. Studij jugoslavenskih jezika i književnosti, današnju kroatistiku, završila je 1982. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu stekavši zvanje profesora hrvatskoga jezika i književnosti. Nakon završenog studija, iste se godine zaposlila u Osnovnoj školi Eugena Kvaternika u Velikoj Gorici, gdje i danas predaje hrvatski jezik. Članica je Društva hrvatskih književnika za djecu i mlade, vanjska suradnica Agencije za odgoj i obrazovanje od 2007. godine te

⁴ <https://gkr.hr/Magazin/Razgovori/I-ja-sam-djecji-pisac-Jasminka-Tihi-Stepanic> (pristupljeno 27. 03. 2019.)

voditeljica Županijskog stručnog vijeća za izvannastavne aktivnosti u Zagrebačkoj županiji. Učitelj mentor postala je 2009. godine (Tihi-Stepanić, 2011: 155).

Književnim radom Jasminka se bavi od 2011. godine kada izdaje svoj prvi, a ujedno njoj samoj, kako navodi, i najdraži roman *Imaš fejs?* (Gradska knjižnica Rijeka).⁵ Prije objavljivanja prve knjige, Tihi-Stepanić od 1998. do 2007. godine u Glasniku Turopolja vodi rubriku posvećenu školama u velikogoričkom kraju i promicanju vrijednosti u odgojno-obrazovnom sustavu. Članke iz nastavne prakse objavljivala je u *Metodičkim profilima* te u novije vrijeme u *Zagovoru jezika hrvatskoga*. Piše i za *Školske novine*, a u svojem zavičaju stalna je suradnica *Ljetopisa grada Velike Gorice* gdje objavljuje članke vezane uz kulturna zbivanja u rodnom joj mjestu i okolici. Kao članica Društva profesora hrvatskoga jezika sudjelovala je u projektu *Veliki rječnik hrvatskih mjesnih govora*. Daljnjim radom na rječniku nastao je Rječnik sela velikogoričke Posavine, Bukevja, Čreta Posavskoga, Obedi i Sopi Bukevske (Tihi-Stepanić, 2011: 155). Jasminka je i jedna od autorica priručnika za učitelje za 6. i 7. razred, ali i recenzentica integriranog udžbenika Školske knjige *Kocka vedrine* od 5. do 8. razreda. Zanimljiv je podatak kako se u integriranim udžbenicima *Kocka vedrine 5* i *Kocka vedrine 7* nalaze odlomci iz romana *Imaš fejs?* (Društvo hrvatskih književnika).⁶ Kratke priče za djecu i mlade objavljuje u časopisima *Radost*, *Modra lasta* i *Smib* te u časopisu *Književnost i dijete*, kao i na Prvom programu Hrvatskoga radija u emisiji “Priča za velike i male” te u TV seriji HRT-a “Psst... Priča!” (Tihi-Stepanić, 2011: 156).

Roman *Imaš fejs?* osvojio je nagradu “Mato Lovrak” za najbolji roman za djecu i mlade objavljen u 2011. godini. Prema romanu nastala je radioigra *Imaš fejs?* Hrvatskog radija koja je nagrađena posebnom nagradom na 9. međunarodnom festivalu radiodrame za djecu i mlade Prix Ex Aequo 2012. u Bratislavi. Jasminka nastavlja s objavljivanjem romana pa tako u studenome 2013. godine objavljuje svoj drugi roman za mlade *Bacit ću ti kompjuter kroz prozor*. U studenom 2014. objavljuje zbirku priča *Baš kao Harry Potter*, a godinu dana kasnije tiskan je roman *Moja neprijateljica Ana* koji je nagrađen nagradom “Anto Gardaš” (Društvo hrvatskih književnika).⁷ Godine 2017. objavila je roman *Dom iza žice* koji je ušao u uži izbor za

⁵ <https://gkr.hr/Magazin/Razgovori/I-ja-sam-djecji-pisac-Jasminka-Tihi-Stepanic> (pristupljeno 27. 03. 2019.)

⁶ <http://dhk.hr/clanovi-drustva/detaljnije/jasminka-tihi-stepanic> (pristupljeno 27. 03. 2019.)

⁷ <http://dhk.hr/clanovi-drustva/detaljnije/jasminka-tihi-stepanic> (pristupljeno 02. 04. 2019.)

dodjelu nagrade “Anto Gardaš”. Najnoviji roman *Ljeto na jezeru Čiču* izdan je 2018. godine (Moderna vremena).⁸ Problematiku odrastanja u suvremenom svijetu koji pred djecu i mlade stavlja brojne probleme i izazove kojima djeca često nisu dorasla možemo pronaći u svakom od romana Jasminke Tihi-Stepanić.

⁸ <https://www.mvinfo.hr/knjiga/12242/ljeto-na-jezeru-cicu> (pristupljeno 02. 04. 2019.)

5. UČITELJSKI POZIV U STVARALAŠTVU KNJIŽEVNICA ZA DJECU I MLADE

Nevenka Košutić-Brozović ističe kako je dječja književnost obljubljeni žanr “učiteljskog pisma” (Košutić-Brozović, 2001: 109). Možemo se složiti s iznesenom tvrdnjom znajući kako su upravo učitelji autori većine tekstova u početku dječje književnosti i kasnije. Bavljenje temom učiteljskog poziva u hrvatskoj dječjoj književnosti, omogućuje nam da promotrimo kakvu su sliku učitelji imali o sebi, ali i da promotrimo kako su autori-učitelji zamišljali da ih doživljavaju djeca. Ovo poglavlje donosi prikaz učiteljskog poziva kroz odabrana djela književnica i učiteljica koje smo predstavili u prethodnom poglavlju. Temu učiteljskog poziva proučavat ćemo na način da najprije prikažemo tko ili što je potaknulo učiteljice da se bave pisanjem. Pokušat ćemo saznati razloge njihova pisanja i povezanost s temom učiteljskog poziva. Djela pomoću kojih ćemo prikazati ovo poglavlje jesu: *Zlatni danci* Jagode Truhelke, odabrani radovi koje je učiteljica Marija Jambrišak objavljivala u časopisima, *Istarska učiteljica* Anke Došen-Dobud, *Dnevnik Pauline P.* književnice Sanje Polak te roman *Imaš fejs?* Jasminke Tihi-Stepanić. Pomoću navedenih djela izdvojit ćemo primjere u kojima je predstavljeno školsko ozračje u kojem je radio i poučavao lik učitelja ili učiteljice. Promatrat ćemo način na koji je prikazan lik učitelja ili učiteljice, te kakav je odnos učenika prema učitelju odnosno učiteljici. Na kraju rada prikazat ćemo svjetonazorsko-idejni podtekst analiziranih djela. Svrha cjelokupne analize je uvidjeti kako se problematika učiteljskog poziva odražava u djelima koje su napisale učiteljice književnice.

5.1. Poticaj za književno stvaranje

Poticaj za književno stvaralaštvo kod svakog pisca vjerojatno je drugačiji. Tako je i kod učiteljica književnica koje proučavamo u ovom diplomskom radu. Svaka učiteljica u okviru svojih mogućnosti i interesa ostvarila je rezultate ne samo u obrazovanju već i u književnom radu. Svaka je na svoj način unijela dio sebe i svog promišljanja, iskustva i interesa u djela za djecu i mlade. Kada govorimo o starijim učiteljicama poput Jagode Truhelke, Marije Jambrišak i Anke Došen-Dobud, ne smijemo zaboraviti okolnosti i prepreke s kojima su se učiteljice neprestano susretale,

a spomenuli smo ih u prethodnim poglavljima. Ipak, unatoč svim poteškoćama koje su ih na životnom putu zatekle, uspjele su se izboriti za svoja prava i bolji položaj u učiteljskom pozivu o čemu neke i progovaraju kroz svoja djela. Današnje, suvremene učiteljice i književnice, poput Sanje Polak i Jasminke Tihi-Stepanić u svojim djelima donose suvremene teme i probleme današnje mladeži.

Već smo spomenuli kako je književni rad Jagode Truhelke krenuo usporedno s nastavničkim zvanjem. No, naznake kako će Truhelka jednog dana biti i književnica vidljive su već u mladosti. Truhelkin otac, Antun V. Truhelka, ostavio je veliki utjecaj na Truhelku. Ne samo da je izabrala nastavnički poziv kao i on, već je i sama postala borac za naprednu školu, pisala knjige za djecu i mlade, a sve to ne bi mogla da u roditeljskom domu nije stekla čvrste temelje za kasnije svestrano obrazovanje. Očeva briga za njen odgoj i obrazovanje vidi se i u tome što je tu značajnu ulogu prepustio učiteljici Magdaleni Šrepel koja je podučavala Truhelku i poticala na ozbiljniji pristup školi, učenju i knjizi (Jindra, 1982: 13). U Autobiografiji *Iz prošlih dana* Truhelka predstavlja sebe prvenstveno kao učiteljicu, a pisanje spominje kao djelatnost koja se javila usputno jedne duge zimske večeri u Gospiću. Želja učiteljice Magdalene Šrepel da vidi svoju najstariju učenicu među onima koji pišu, pa i tiskaju napisano, uskoro se ostvarila i to na poticaj druge Truhelkine učiteljice, Marije Jambrišak. Na njezin poticaj Truhelka objavljuje i svoj prvi rad u *Napretku* (Truhelka, u: Brešić 1997: 359). Osim članova obitelji, Truhelka spominje još nekoliko ljudi koji su znatno usmjeravali njezin životni i profesionalni put, a to su svećenik Stjepan Masper, profesor Stjepan Basariček i Ivan Hoić (Gruić, Velički i Vignjević, 2017). U svom učiteljskom pozivu, Truhelka je osjetila više zvanje i proširila ga svojim književnim radom. U njemu je djelovala kao pedagog iznoseći moralne i odgojne pouke (Jindra, 1982).

Za razliku od Truhelke koja je svoj spisateljski rad započela još u djetinjstvu, Marija Jambrišak spisateljski rad započinje kao 23-godišnja pučka učiteljica javljajući se prvim dopisima u *Napretku*. Tokom svog života i djelovanja Jambrišak je niz svojih članaka i rasprava objavljivala u časopisima. Sagledamo li u cjelini spisateljski rad Marije Jambrišak možemo zaključiti kako su pedagoški, socijalni i društveni problemi vezani za ženu i njezina prava na obrazovanje pružili učiteljici Jambrišak poticaj da o tome i progovori u svojim radovima (Ogrizović, 1979). Kao poticaj pri pisanju knjige *Znamenite žene* Ogrizović navodi kako su ju na to ponukali književnici Ivan Kukuljević, Ivan Oštožinski i drugi (Ogrizović, 1979: 164).

Učiteljica Ana Došen-Dobud u svojoj knjizi *Istarska učiteljica* pod naslovom *Anine tajne ili Bilješke u prozi* otkriva kako joj pisanje bilježaka u prozi pruža odmor za dušu. Iscrpljujući cjelodnevni rad s devedeset učenika nije ostavljao puno vremena učiteljici Ani za pisanje. U rijetkim trenucima, kako bi rasteretila dušu i zaboravila na svakodnevne probleme, učiteljica Ana posegnula je za pisanjem. Uglavnom nije pisala o školi, već u spomenutim bilješkama Ana iznosi svoja razmišljanja o preživljenom ratu, o životnom smislu i istini. Svoje osobne misli, sjećanja, stanja i teške trenutke piše ponajviše zbog sebe. Ana nam otkriva kako joj je pisanje, u tada teškim ratnim trenucima, predstavljalo intimno, unutarnje pribježište (Došen, 2014: 83).

Sagledamo li poticaje stvaralaštva do sada navedenih književnica, možemo zaključiti kako su oni individualni i različiti baš kao što je i svaka književnica i učiteljica individua za sebe. O počecima svog stvaralaštva, učiteljica Sanja Polak, kroz razgovor s Brankom Pilaš u knjizi *Raspršena vrela književnih djela* ističe:

Prije devet godina nisam ni u snu mogla pomisliti da ću ikad postati književnica za djecu. Zvao me prijatelj i kolega učitelj Darko s kojim radim u istoj školi. Predložio mi je da nešto napišem, neku kolumnu u kojoj bi neka djevojčica komentirala događaje u školi. (Pilaš, 2004:134)

Upravo su prve kolumne izdane na poticaj učitelja Darka, u dječjem časopisu *Prvi izbor*, bile zaslužne za nastanak *Dnevnika Pauline P.* Tako je učiteljica Sanja Polak počela pisati i prisjećati se svih svojih radosti, tuga, strahova, uspona i padova koje je doživjela i proživjela u svom djetinjstvu, a popularnost i čitanost rasli su izdavanjem svake nove knjige (Pilaš, 2004). Popularnost među mladim čitateljima svojim prvim romanom *Imaš fejs?* postigla je i književnica Jasminka Tihi-Stepanić. Što je to što je potaknulo ovu učiteljicu na pisanje, možemo saznati iz razgovora objavljenom na mrežnim stranicama Gradske knjižnice Rijeka. U njemu Jasminka Tihi-Stepanić navodi kako poticaj za književno stvaralaštvo leži u svemu što je sada, što je prisutno i što “vrišti” da se piše o tome. Društvene mreže, svijet igrica, mediji, bavljenje vanjskim izgledom, nebriga roditelja, prepuštenost ulici i još mnogo danas aktualnih tema možemo pronaći u knjigama Jasminke Tihi-Stepanić (Gradska knjižnica Rijeka).⁹

⁹ <https://gkr.hr/Magazin/Razgovori/I-ja-sam-djecji-pisac-Jasminka-Tihi-Stepanic> (pristupljeno 02. 04. 2019.)

5.2. Prikaz školskog okruženja

Prikaz školskog okruženja, prvenstveno učionice koja je učiteljicama bila poput drugog doma, mijenjao se kroz vrijeme. Marija Jambrišak u radu *O odgoju zapuštene i izkvarene djece* iznosi kako su razredi pretrpani i upravo iz tog razloga, učitelju je teško upoznati djecu. Mnogi učitelji radili su s čak četiri odjeljenja (Jambrišak, 1887: 149). Problem pretrpanosti razreda spominje i učiteljica Anka Došen-Dobud koja je prva iskustva u radu kao učiteljica stekla upravo u razredima s puno učenika. “U sve, nabrojilo se tu 90 učeničkih duša od prvog do četvrtog razreda. Sve žive, preživahne” (Došen, 2014: 41). Za vrijeme prvog učiteljavanja učiteljice Ane, u istarskom mjestu Španidigi, škola je bila smještena u kući stanovnika tog naselja, Tone Rože, koji je obavljao funkciju domara. “Svakog se dana u njegovoj kamenoj kući, još više na dvorištu, stvarala i rastvarala neka golema zajednica: školska djeca s učiteljicom, odbornici, aktivisti, mještani...” (Došen, 2014: 66). Učenici su najviše voljeli provoditi vrijeme na školskom dvorištu koje je predstavljalo zamjenu za školsko igralište. O skromnoj opremljenosti školskog dvorišta učiteljica Ana iznosi:

Djeca su se voljela igrati u školskom dvorištu. O nekoj vanjskoj opremljenosti te bidelove korte kao školskog igrališta nema ni najmanjeg traga. Ni u prostoru, ni u Aninu sjećanju. Ni spomena na kakve švedske ljestve ili spravama za penjanje. Na tobogan ili na sličan ukras školskih dvorišta. Gimnastičke je sprave zamjenjivala samo jedna murva u korti. (Došen, 2014: 77, 78)

Usprkos nedostatku sprava i pomagala, učiteljica Ana znala je mnoge pokretne igre iz vlastitog djetinjstva koje je rado koristila u radu s učenicima. U nedostatku prave gumene lopte, učenici su se igrali loptom izrađenom od napuhanog svinjskog mjehura. Čak su i kamenčići služili za igru (Došen, 2014). Kako je učiteljica Ana često dobivala premještaj u druge škole, tako je učiteljevala i u selu Kršete koje nije bilo tako siromašno kao selo Španidiga. U Kršetama škola nije bila u kući nekog od stanovnika već se nastava održavala u izgrađenoj školskoj zgradi.

Da, prava namjenska škola, svijetla učionica. Ploča, krede, spužva, klupe, zemljopisna karta, globus, veliki šestar, trokuti, ormar za školske administrativne knjige i učeničke bilježnice... Da, sve kako i treba biti u školi, čistoj, pometenoj, prozračnoj. (Došen, 2014: 110)

Još jedan zanimljiv detalj u izgledu učionice opisuje učiteljica Ana u svojoj knjizi i to opisujući izgled učionice na dan kada je pred komisijom održala javni sat kako bi mogla položiti završni ispit. “Na zidovima učionice bile su slike: Titova ratna fotografija na pročelju, zidne novine, učenički crteži. Na učiteljičinu je stolu stajala i vaza s cvijećem“ (Došen, 2014: 125). Možemo zaključiti iz navedenog opisa učionice kako su u vremenu kada je učiteljevala učiteljica Ana, politika i ideologija bile prisutne i u učionicama. Buket cvijeća na učiteljičinom stolu, nažalost, danas možemo sve rjeđe vidjeti u razredima.

U djelu *Zlatni danci* ne nalazimo detaljan opis učionice ili prikaz izgleda školske zgrade, no u pripovijetki *Tatino carstvo* saznajemo kako je škola, konkretnije školska soba, smještena u obiteljskoj kući u koju su se preselili Anica i njezina obitelj. Aničin otac je učitelj koji podučava dječake koji sjede u dugačkim klupama u školskoj sobi (Truhelka, 2004). Nekadašnje dugačke školske klupe koje spominju Truhelka i Anka Došen-Dobud, predstavljaju suprotnost današnjoj učionici kakvu spominje djevojčica Paulina P. u *Dnevniku Pauline P.* Paulina se veseli početku nove nastavne godine jer u trećem razredu ima sve novo, pa tako i novu učionicu. “Od ove jeseni imam i novu učionicu na katu. I ona miriše na novo. U njoj su obojeni zidovi i ulašteni pod” (Polak, 2000: 12). Učionica služi i za pravljenje kolača, za izložbu mačaka, ali i za predstavljanje likovnih i literarnih radova koje učenici predstavljaju svojim majkama povodom Majčina dana. Kada razred uhvati proljetna groznica i nikome se ništa ne radi, učenici učionicu zamjenjuju školskim parkom.

U romanu *Imaš fejs?* prikaz školskog okruženja nije toliko vidljiv iz razloga što je naglasak romana usmjeren na utjecaj medija i odnos između dviju najboljih prijateljica, Kate i Nataly.

5.3. Prikaz lika učiteljice/učitelja

Lik učiteljice i učitelja u dječjoj percepciji zauzima poseban položaj. U romanu *Zlatni danci* lik učiteljice i učitelja upoznajemo kroz percepciju lika Anice i njezinog brata Ćire u pripovijetkama *Prvi put u školi* i *Tatino carstvo*. Anica je prije polaska u školu doživljavala učiteljicu kao tetu s kojom se rado igrala, pjevala i mazila kada je bila još jako malena. U školu je Anica krenula vrlo rano, s nepunih pet godina, kako bi mami olakšala posao kod kuće. Prvoga dana u školi učiteljica je Anicu smjestila da

sjedi pod stolom i plete. Anici pletenje nije išlo od ruke što su starije učenice primijetile i iskoristile svaki trenutak samo da pomognu djevojčici. U razredu je nastao žamor i učiteljica je shvatila što učenice rade. “Anica se prepala preozbiljnog lica tete učiteljice. Nikad je još ne vidje ovako strogu i ljutu” (Truhelka, 2004: 42). U nastavku ove iste zgode Truhelka opisuje učiteljicu:

Stoji učiteljica uspravno kao prst pravde. Ne zna u prvi mah što to biva, što da radi. Ali kad se ispod klupa napravi sve veća gužva i urnebes, a prašina se dizala kao ljeti o podne na carskom drumu, zagrmi odjednom učiteljičin glas i kao da je munja tresnula, svih trideset glava kao ubodeno izniklo na površinu. (Truhelka, 2004: 43)

Opis učiteljice pojavljuje se i u pripovijetki *Tatino carstvo* kada Ćiro poskrivečki promatra kroz prozor djevojačke škole koju je polazila i njegova sestra Anica. Ćiro je tada promatrao učenice i učiteljicu koja je u ruci držala palicu i njome mahala po zraku i pokazivala na slike koje su visjele na zidu. Budući da je škola za dječake bila smještena u kući Ćirinih roditelja, Ćiro je slušao što to njegov otac govori učenicima. “Tata, učitelj, opet počeo učiti. Viče, govori, trči tamo-am, piše na ploči, skida naočari, tare znoj, nakašlja se, muči se i trudi učeći djecu u školskoj mudrosti” (Truhelka, 2004: 77). Zanimljivo je primijetiti kako dječake u Truhelkinom romanu uči učitelj, a djevojčice učiteljica. Takva podjela uobičajena je s obzirom na vrijeme u kojem je stvarala i učiteljevala Jagoda Truhelka. Osim opisa gdje učitelj obrazuje učenike, važni su i opisi gdje učitelj odgaja svoje učenike. Takav primjer vidljiv je u djelu kada je učiteljica upozorila Anicu i Melanku zbog neprimjerenog smijanja njihovoj prijateljici Milici koja je odgovarala povijest i neprestano ispod klupe trgala krajeve listova u knjizi.

No, ne radi se sada tu o zlu, ni po nakani ni po djelu. Zlo je samo to što se niste umjele susprezati od smijeha, makar da sam vam još neki dan govorila kako treba da se naučite i u malim stvarima zauzdavati se, a baš najviše smijeh, jer ne možete znati nećete li njime koga uvrijediti. Mogle ste njime, na primjer, i smesti Milicu da do kraja izgovori svoju zadaću, pa je time baciti u nepriliku. Niste baš više ni takva djeca da to ne biste mogle razumjeti – završi gospođica. (Truhelka, 2004: 200)

Za Jagodu Truhelku pravi učitelj bio je onaj koji nosi ulogu prosvjetitelja. U pedagoškom pristupu, koji je vidljiv u navedenim dijelovima, Truhelka nije odvajala obrazovanje od odgoja. Smatrala je kako pravi učitelj mora znati ne samo obrazovati, već i odgajati. Također, Truhelka je isticala važnost discipline što je vidljivo u

navedenoj situaciji kada učiteljica “zagrmi” i opomene učenice koje su se zabavljale pomažući Anici u pletenju (Gruić, Velički i Vignjević, 2017: 155).

O liku učitelja, a posebice liku učiteljice, Marija Jambrišak progovorila je kroz svoje radove. U članku *Naše učiteljice prema zahtjevu vremena* Marija Jambrišak smatra kako učiteljice moraju znati pobuditi zanimanje učenica za nastavni sadržaj. Zbog toga bi se za posao učiteljice trebale obrazovati samo čestite djevojke koje će posao obavljati iz ljubavi, a ne iz potrebe za novcem, što s obzirom na vrlo niske plaće učitelja u njeno vrijeme, a i kasnije, vjerojatno i nije trebala isticati. Također, ljuti ju nepravda u plaćama između učitelja i učiteljica. Smatra kako učitelji životare u vrijeme kada je svim drugim klasama omogućen pristojan život, ističući još teži položaj učiteljica (Jambrišak, 1869). Zanimljivo je mišljenje učiteljice Marije Jambrišak o tjelesnoj kazni, o čemu piše u članku *Tjelesna kazan u ženskom učiteljištu*. Ističe kako je zgrožena činjenicom da se u ženskim školama primjenjuje tjelesna kazna. Smatra kako kazne otvrđuju djevojačko srce i uništavaju dobrotu budućih učiteljica. Učiteljicama koje su provodile praksu kažnjavanja, Jambrišak je predbacivala manjak pedagoškog obrazovanja (Jambrišak, 1874). Ogrizović u monografiji o Mariji Jambrišak spominje Mariju kao vrlo savjesnu i pravednu učiteljicu. U obavljanje učiteljskog posla ulagala je sve svoje znanje i ljubav prema djeci, s namjerom da postigne što bolje rezultate (Ogrizović, 1979: 23). Posebno je isticala značenje sistematičnosti u ostvarivanju obrazovnih zadataka. Zalagala se za princip postupnosti u obradi građe, ali i za uvažavanje individualnih snaga i sposobnosti učenika. Isticala je kako se znanje ne sastoji u mehaničkom reproduciranju, već u tome da se ono što se nauči može primijeniti u praksi. U tijeku nastave mora dominirati učenik, a ne učiteljeva ličnost jer “čim više govore učenici, a čim manje učitelj, tim bolje” (Ogrizović, 1979: 133). Jambrišak je njegovala svoj odnos s učenicama. Brinula je o učenicama odgajateljskom i majčinskom brigom, rješavala je uspješno i pedagoški dosljedno njihove ljudske, djevojačke, mladenačke, intimne, socijalne i druge probleme. S njima je bila u stalnom dodiru u školi i izvan škole (Ogrizović, 1979: 147). Iz navedenog možemo zaključiti kako su ideje i stavovi Marije Jambrišak o školstvu u ono vrijeme bili napredni. Jambrišak je bila zaista izuzetna učiteljica što nam potvrđuju iskazi Mihajla Ogrizovića o tome koliko su ju voljele i poštovale njezine učenice do samog kraja njenog života (Ogrizović, 1979: 54, 53).

“Da vidimo kakva će biti ta nova sila s učiteljskim simbolom, šibom u ruci. Hoće li moje dijete od nje strahovati? Malo straha i šibe ne bi mu škodilo” (Došen, 2014:39). Ovim riječima opisuju se razmišljanja roditelja, baka i djedova koji su pristigli u školu zajedno s učenicima ne bi li upoznali novu učiteljicu, majestru. Tada mlada učiteljica Ana, imala je mnogo pitanja i nedoumica. “Nevisoka, bolje rečeno oniska, narodna učiteljica, smeđokosa Ana, s naočalama u smeđem okviru na nosu, odozgo je s prozora pogledom prelazila preko brojnih dječjih i roditeljskih glava dolje u korti. I bojala se (Došen, 2014: 40). Bojala se novih učenika, novih izazova i nove okoline. Tog istog dana dogodila joj se pomalo smiješna situacija. Naime, nakon uvodnih riječi o školi, potrebi učenja i redovnog pohađanja, zamolila je da se dječaci smjeste na desnu stranu učionice, a curice na lijevu. Nakon dane upute nastao je smijeh i žamor, a strah u učiteljici Ani postajao je sve veći. Kasnije je saznala kako na talijanskom riječ curica znači tava i kako je ona te drage djevojčice nazvala tavicama. Iz ove zgode svaki učitelj može shvatiti kako je važno upoznati dijalekt stanovništva. Vrijeme u kojem je Ana učiteljevala bilo je poratno vrijeme. Stanovnici mjesta Španidige organizirali su skupljanje hrane za učiteljicu pa je tako dobivala na dar razne domaće proizvode. Stanovanje za učiteljicu Anu u nepoznatim krajevima njenog službovanja uvijek je bio najveći problem. Najčešće bi dobila malenu sobicu u obiteljskoj kući. No, tijekom svog službovanja Ana nije bila samo učiteljica već je s obiteljima oplakivala i smrt djece, ukućana, a jednom i smrt učenika (Zoričić, 2015: 290). Uz svakodnevne obveze u školi učiteljica Ana bila je prisutna i na sastancima NOO-a, gdje je redovito odgovarala na pitanja naroda, pjevala je u zboru i bila pokretač kulturnih i sportskih aktivnosti. Posebnost učiteljice Ane, ali i učitelja i učiteljica opisanih kod Truhelke i Jambrišak očituje se u sklonosti da učitelji pomažu široj zajednici i njegovom djelovanju za dobrobit naroda (Riman, 2014). Iz toga možemo zaključiti kako učitelji nekada nisu bili samo prosvjetni radnici već i osobe od povjerenja, ne samo za djecu već i za narod općenito.

Početak učiteljevanja za Anu Došen bio je vrlo naporan. Rad s devedesetero djece bio je itekako umarajući. Manjak iskustva uvjetovao je nestrpljivost, dekoncentriranost i umor. O svojim početcima Ana je zapisala:

Bila je nestrpljiva, prgava, nagla, živčana. Znala bi se razljutiti i lice bi joj se prelilo crvenilom. A to je dobrano plašilo djecu. Zapadala je i u pogreške, baš tipične za mnoge početnike; htjela je brze i prave učenike. Što prije. Tako se i dogodilo da je u

prvo vrijeme vidjela samo gusto ispisan i opsežan program, građu, a nije vidjela djecu. (Došen, 2014: 70)

Vrijeme, iskustvo, ali i drugačiji uvjeti rada poput manjeg broja učenika na kraju su donijeli olakšanje, hrabrost i zadovoljstvo poslom. Lik učiteljice kod Truhelke, Jambrišak i Došen prikazan je s obzirom na društveno-političke promjene, odnosno vremenski kontekst u kojem su učiteljice učiteljevale. U skladu s društveno-političkim promjenama mijenja se i lik učitelja. Lik učitelja u suvremenim književnim djelima za djecu doživljava promjene u oblikovanju, ali i recepciji. Također, drugačiji prikaz učitelja ovisi i o tome predaje li učitelj u razrednoj ili predmetnoj nastavi. Učenici u razrednoj nastavi učitelja najčešće idealiziraju, a ponekad i oponašaju, dok u predmetnoj nastavi stariji učenici doživljavaju represivni mehanizam škole kao prijeteći, a nastavnike kao suprotstavljenu stranu (Riman, 2014: 236). Takva temeljna razlika u percepciji učitelja/nastavnika može se oprimjeriti romanom *Dnevnik Pauline P.* i romanom *Imaš fejs?.* U romanu *Dnevnik Pauline P.* Paulina idealizira učitelja, bez obzira na naznake njegovog nižeg socioekonomskog statusa.

Novi učitelj i izgleda kao nov. Odmah sam primijetila da ima nove traperice i nove tenisice. Jako mu dobro stoje. Stalno se smije i fino miriši na muški parfem. (Polak, 2000: 12)

Učitelj je došao u novu učionicu s gitarom. Pravom pravcatom! Da vidite samo kako mu dobro pristaje. Osim što mu dobro pristaje, učitelj zna i dobro svirati na njoj. ... Jer, nije mala stvar imati novog učitelja u novim trapericama koji zna svirati gitaru. (Polak, 2000: 12)

Na putu do kuće razgovarala sam s Dorom i Nikolinom. I one su bile oduševljene novim učiteljem. Na samom ulazu u moje stubište ponovno smo ga srele. Novog učitelja, mislim. Veselo je zatrubio i mahnulo nam iz svojeg bijelog automobila.

“Kakav je to auto?” začuđeno je upitala Dora.

“Tako stari auto nisam nikad vidjela!” rekla je Nikolina. “Samo što se ne raspadne. Učitelj nam baš i nije neki, kad se vozi u takvom autu.”

“Ti si stvarno malo glupa!” viknula sam. (..). (Polak, 2000: 14)

Paulina je bila spremna suprotstaviti se prijateljicama koje su razočarane prijevoznim sredstvom svojeg učitelja. Promatrajući status učitelja kroz povijest, možemo zaključiti da njihov materijalni položaj nikada nije bio među boljima, ali su

u različitim povijesnim razdobljima imali različitu moć i ugled u društvu (Riman, 2014: 237). Učitelj u *Dnevniku Pauline P.* primjer je suvremenog, zabavnog, kreativnog i duhovitog učitelja. On u nastavu često uključuje i roditelje pa su tako majke za Dan zahvalnosti pekle pekarske proizvode, a povodom Majčinog dana učenici su ispred svojih majki čitali njihove opise i pokazivali kako su naslikali portret majke. “Naš je učitelj tako otkvačen da bi sigurno i slona iz zoološkog vrta doveo u školu” (Polak, 2000: 80). Učitelj je drugačijom nastavom želio motivirati učenike pa je tako organizirao izložbu mačaka u razredu ili pak rođendansku proslavu. No, ponekad je i učenicima bilo dosta pisanja sastavaka i rada pa su u takvim situacijama manje voljeli učitelja. “Neki put je i on tako dosadan i naporan” (Polak, 2000: 115). Unatoč tome što učitelji imaju autoritet i što ih učenici poštuju i cijene, u romanu pronalazimo primjere koji nam pokazuju kako učitelj nije u svim situacijama prikazan idealizirano. Namjera Sanje Polak nije prikazati učitelja koji zna sve, već nam želi prikazati kako i učitelji imaju nedostatke kojim mogu nasmijati i zabaviti učenike. U tekstu pod naslovom *Radovi u vrtu*, Polak prikazuje učiteljevu nespretnost.

Učitelj se pravio da zna kopati i saditi, ali...nije mu išlo. Lopata mu je tri puta ispala iz ruku, a jednom je gotovo pao. Najsmješniji je bio, kad je s krivo okrenutim grabljicama grabljao zemlju. Umjeto da je rahli, on ju je gladio!

– Učitelju, možda bi vam bilo lakše da okrenete grabljice! – predložio je Luka.

– Bravo! To sam čekao! Namjerno sam ih postavio naopako da vidim što ćete reći. (Polak, 2000: 91)

Učitelj u *Dnevniku Pauline P.* prikazan je iz percepcije učenice trećeg razreda, dok je u romanu *Imaš fejs?* lik učiteljice prikazan kroz percepciju učenice osmog razreda.

Buha se priključio svojim klincima koji su okružili učiteljicu i bombardirali je pitanjima. Čudo jedno kako ti mali obožavaju svoje učiteljice. Poslije, kad dođu u peti razred, imaju više profesora i nije nužno da im raska bude idol. Učiteljica je zakon, a raska je tužibaba koja pokupi informacije od svih profesora i onda ih plasira na informacijama, po Natalynoj definiciji. (Tihi-Stepanić, 2011: 55)

Iz navedenog vidljivo je kako učenici u razrednoj nastavi pozitivnije doživljavaju učitelje, dok u predmetnoj nastavi nastavnici prestaju biti idoli i za većinu

učenika predstavljaju prijeteću osobu koja zajedno s ostalim profesorima prikuplja samo loše informacije o učenicima.

U romanu *Imaš fejs?* škola se pojavljuje kao sporedno okruženje, ali se pritom potvrđuje, pa čak i idealizira, kao mjesto tolerancije i iskrene brige za mlade. Naime, Kata se na razrednom rođendanu prvi put napila i njena razrednica zvala je Katu kako bi joj poručila da ostane doma da se brže oporavi (Dragun, 2015: 515). U spomenutom romanu zanimljivo je razmotriti ulomak u kojem je prikazan pritisak roditelja prema nastavnicima.

Ovih je dana u školi situacija skroz nabrijana zbog ispitivanja za višu ocjenu. Svi su živčani – i učenici i profesori i roditelji. Neki roditelji teroriziraju profesore i kamče više ocjene s argumentom *kamo će se, zaboga, upisati to dijete i imate li vi, gospodo, djecu* (tu apeliraju na roditeljsku solidarnost jer i profesori su roditelji i ljudi). Neki prijete tužbama, groze se Ministarstvom. (Tihi-Stepanić, 2011: 88)

Vidljivo je kako se roditelji upliću u posao učitelja, ponižavaju njihovu stručnost i zahtijevaju bolje ocjene ne pitajući se je li to njihovo dijete zaslužio. Ovakve prizore nemoguće je pronaći u djelima Truhelke, Jambrišak ili Došen jer u njihovim djelima učitelj predstavlja uzor djeci i odraslima. Nažalost, danas roditelji sve češće vrše pritisak na učitelje čime omalovažavaju njihov posao i njihovu stručnost.

5.4. Prikaz učenika

Ono što je zajedničko u djelima Truhelke i Jambrišak jest odvojeno školovanje dječaka i djevojčica. U *Zlatnim dancima* djevojčice su odlazile u školu za djevojčice, dok je dječake učio Aničin otac. “Počela tako i škola i djeca dolazila, dječaci u tatinu školu, a djevojčice gospođi učiteljici” (Truhelka, 2004: 72). U *Istarskoj učiteljici* dječaci su sjedili s jedne strane, a djevojčice s druge te su tim načinom bili odvojeni. U školi Aničinog oca dječaci su sjedili u klupama ovisno o visini. “Sjede dječaci u dugačkim klupama, sprijeda mali, straga veliki” (Truhelka, 2004: 75). Odvojeno školovanje djevojčica i dječaka bilo je normalno tijekom 19. stoljeća o čemu nam svjedoči i naputak o uređenju pučke nastave u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji kojeg je sastavio Josip Kirin 1897. godine. Pored propisanih normi o veličini školskog prostora, posebno su bile značajne školske klupe koje su trebale biti barem za tri

uzrasta, s posebnom napomenom da tamo gdje se poučavaju učenici obaju spolova treba, između djevojačkih i dječaćkih sjedala, napraviti prolaz za učitelja (Modrić-Blivajs, 2007: 29). Usporedimo li razred u opisima starijih i suvremenih autorica lako je zaključiti kako se on razlikuje. U *Dnevniku Pauline P.* upoznajemo današnji klasičan razred kojeg čine i dječaci i djevojčice. Razred je prikazan u raznim situacijama poput odlaska na izlet, skijanja, ukrašavanja razreda povodom nadolazećih božićnih praznika i slično. Današnji suvremeni razred vidljiv je i u romanu *Imaš fejs?* u kojem su učenici osmaši koji se pripremaju za posljednji dan škole. Djevojčica Kata opisuje svoj razred izdvajajući kako “svaki razred ima svoju spletkaricu-zlostavljačicu i svoju ljepoticu, svoju curu na kojoj možeš pratiti supkulturne trendove i svoju debljucu. Ovakvih kao što sam ja, srednjih cura, ima koliko god hoćeš...” (Tihi-Stepanić, 2011: 84).

Učenici opisani u djelima starijih učiteljica i književnica nisu bili u jednakom položaju kao današnji učenici što je nama iz današnje perspektive razumljivo uzmemo li u obzir vremenski kontekst i društveno-političke prilike u kojima su djeca pohađala nastavu. Učiteljica Ana Došen posebno izdvaja tešku situaciju njezinih učenika.

Ana je u obzir morala uzeti da je veći dio njezine djece tada imao i svojih težačkih, pastirskih i kućanskih obveza, da su neki već umorni i više gladni nego siti dolazili u školu. Neki bi đaci ponekad, ljeti u hladovitu miru i tišini, a zimi u ugodnoj toplini ugrijane sobe, i zadrijemali, zaspali. (Došen, 2014:71)

Poštovanje i strah učenika prema učiteljima naglašenije je u djelima starijih književnica i učiteljica. Iako su učenici kao i sva druga djeca ponekad znali biti nestašni, imali su strahopoštovanja prema učiteljima. “Sjede kao kipovi a poglede ustremili preda se čim se učitelj k njima okrene. Ni obrvama ne smiju da mrdnu. Čim se koji samo makne, odmah tata zagrmi” (Truhelka, 2004:76). Umjesto autoritativnosti i razine poštovanja koju bi učenici trebali imati prema učiteljima, u romanu *Imaš fejs?* rijetko se pojavljuje tema odnosa učenika prema učiteljima. Roman prati dvomjesečnu priču na koncu školske godine koju priopćuje glavna junakinja romana, djevojčica Kata. Kata dolazi iz tradicionalne obitelji, nosi staromodnu odjeću i staromodno ime i nema fejs. Kata je odlična učenica, skromna i puna poštovanja prema roditeljima. Za razliku od Kate, njezina najbolja prijateljica Nataly potpuna je suprotnost. Ona je moderna, ovisnica je o medijima, računalnoj komunikaciji i fejsu (Dragun, 2015: 512). Zbog ovisnosti o fejsu Nataly često zanemaruje školske obaveze.

Iza velikog odmora prenio se glas da pišemo kontrolni iz matematike. Nataly se uspaničila. Umjesto da uči, jučer je samo prepisivala od mene i bila zaokupljena *chatanjem* s Tommy Boyem. Sada je sve svoje nade polagala u Bojana, no bilo joj je uzalud jer ga je profesorica premjestila. (Tihi-Stepanić, 2011: 16)

Učenici u romanu, premda svjesni utjecaja medija i potrošačke kulture, ipak zanemaruju savjet profesorice Maline. Kata govori o profesorici hrvatskoga jezika koja učenike želi usmjeriti na kvalitetno i primjereno štivo. “Čitati *Modru lastu*... znači da nisi totalno izgubljen u žutilu bezveznih tiskovina čiji je jedini razlog postojanja da od normalne i pametne djece naprave potrošačke iskompleksirane kretenne” (Tihi-Stepanić, 2011: 58).

5.5. Svjetonazorsko-idejni podtekst

Sagledamo li zasebno svako odabrano djelo ili članke navedenih književnica i učiteljica, u svakom od njih možemo izdvojiti intencionalnost i idejnost. Krenimo redosljedom kojim smo i upoznali svaku književnicu.

U bogatoj životnoj crti Jagode Truhelke, predane učiteljice, javne i pedagoške djelatnice, a prije svega književnice moguće je izdvojiti nekoliko glavnih odrednica. Prva proizlazi iz obiteljskog odgoja, a prožeta je kršćanstvom i idealizmom. U Truhelkinjoj obitelji temeljne vrijednosti bijahu tradicionalizam i patrijarhalnost. U takvoj obitelji kućni odgoj je od iznimne važnosti što je Truhelka iskoristila kao podlogu za građenje moralnih načela u *Zlatnim dancima* u kojima je kršćansko načelo i kršćanska poniznost iznimno naglašena (Hranjec, 2006: 52). Kršćanska poniznost predstavlja temelj obiteljskog odgoja i posebno je vidljiva u poglavlju *Zavjetni put* kada Anica s braćom, majkom, kumom i Kristinom pješači u Aljmaš, ali i u situaciji kada Anica zbog nepravednog majčinog ukora pobjegne od kuće, pokaje se i ubrzo stade moliti: - “Dragi Isuse, molim te oprosti mi i ne daj mi više da budem zločesta, i daj da me mama opet voli i tata i svi” (Truhelka, 2004: 147). Osim kršćanskog elementa u djelu je prisutno i iskreno domoljublje za koje je Truhelka smatrala kako je ono jedna od vrlina koje mora posjedovati svaka dobra učiteljica jer prosvješćivanju naroda ne može se posvetiti osoba koja ne voli svoju domovinu. Veliku pozornost pridavala je nastavničkoj ulozi, osobito naglašavajući važnost samoodgoja i samokritičnosti: “Ne može se druge odgajati ako i sami nismo odgojeni” (Truhelka, prema Batinić, 2008b: 203). Ono što je iznimno važno u kontekstu ovog rada jest

činjenica kako se Truhelka borila za dostojnu poziciju žene, odnosno emancipaciju žena u to vrijeme. U *Zlatnim dancima* to je činila kroz lik Anice (Hranjec, 2009: 321). Anica je najzanimljivije lice u *Zlatnim dancima*. Njoj Truhelka posvećuje najviše pažnje, najviše je dorađuje i najdublje joj zalazi u psihu za razliku od Ćire i Dragoša koji su jednostavniji (Crnković, 1970: 32). Anica je jedino žensko dijete u obitelji. “Ona je sanjatica, pričalica i plašljivica, ali i borac za pravdu u domu i izvan njega, ona se postavlja prema društvu sa svim njegovim nejednakostima, ona se bori i buni, baš kao i Jo L. Alcott” (Crnković i Težak, 2002: 299). Anica osjeća nepravdu i zapostavljenost, ali se usprokos tome nastoji dokazati još zdušnijim radom, odana je obitelji te iskreno i duboko kršćanski ponizna. Buni se, ali ne odustaje od zadanog, prkosi tako što obavlja ono što od nje traže (Crnković i Težak, 2002: 300). Možemo reći kako u liku Anice pronalazimo sve one žene, a posebno učiteljice, koje su se upornošću i znanjem uspjele izboriti za svoja prava.

Jedna od prvih žena koja je pridonijela uspostavljanju temelja za izgradnju ženskog odgoja, osposobljavanja i obrazovanja odgajateljica i učiteljica bila je Marija Jambrišak. Ona je bila među prvim i rijetkim, javnim i prosvjetnim radnicama koje su shvatile društvenu potrebu i značenje tog problema za ono vrijeme. O problemima ondašnjeg društva Marija je jasno i nedvosmisleno progovarala kroz članke i rasprave (Ogrizović, 1979: 12). Kroz svoja djela provlačila je ideju prosvjetiteljstva naroda, obrazovanja žena te izjednačavanja prava učitelja i učiteljica. Njezin rad najvećim dijelom usmjeren je na ravnopravnost žena u odgoju i obrazovanju. Ogrizović navodi kako je Jambrišak tvrdila da je žena relativno slobodna, ali nema ista prava kao muškarci te se njen radni duh sputava na štetu društva i nje same. Smatrala je da ženama treba reći da su sposobne za razvoj i društveno djelovanje. Više školovanje ženi daje prednost u njenim tradicionalnim ulogama majke i domaćice. Njenim najzanimljivijim i najvrednijim radom Ogrizović smatra raspravu *O ženskom uzgoju*. U spomenutoj raspravi Jambrišak zahtijeva dostojan i ravnopravan položaj žena. Zahtijevala je da obrazovanje djevojaka bude što dulje jer će tako biti korisnije i sebi i društvu (Ogrizović, 1979: 113). Bila je rijetka žena sa širokim općim obrazovanjem. Isticala je da djeci treba dati onoliko građe koliko mogu shvatiti, a sva građa treba biti korisna. Učitelj treba imati na umu individualne razlike među djecom, a bit nije u reprodukciji nego primjeni znanja. Smatrala je da na satu više trebaju govoriti učenici, a manje učitelj (Ogrizović, 1979: 133). Nastava treba biti slikovita, a domaće zadaće

ne smiju preopterećivati učenika. Ogrizović ističe da ona zagovara metodu razgovora, a osuđuje učenje napamet. Sve škole trebaju biti dobro opskrbljene nastavnim pomagalicama, a iz udžbenika treba isključiti sve što je suvišno. Svoje zahtjeve provodila je i u pogledu ručnog rada, zahtijevajući da se isključi sve što nije praktično u životu djevojke i žene (Ogrizović, 1979: 139). S obzirom na svjedočenja da je bila vrlo stroga i pravedna, ne čudi što je učenicama bila trajan primjer i što su s njom ostajale u kontaktu dugo nakon napuštanja liceja. Ogrizović smatra da je tako djelovati mogla samo odgajateljska ličnost velikog autoriteta (Ogrizović, 1979: 149).

Učiteljica Ana Došen, tom lijepom, plemenitom zanimalju dala je cijelu sebe. Svoj cijeli radni vijek provela je u Istri pa se njezina knjiga i zove *Istarska učiteljica*. Radeći u hrvatskim školama po zabačenim selima Istre, u vrijeme kada je Istra bila u sastavu Slobodnog Teritorija Trsta, učiteljica Ana donosi nam svoju životnu priču. Život i učiteljstvo u Istri bili su lijepi, istodobno i skućeni i raskošni, ali i zasjenjeni događajima ratne i poratne Istre. Iz zapisa učiteljice Ane upoznajemo život jedne poslijeratne učiteljice, ali i život kraja u kojem je radila, društvene i političke promjene. Dobivamo sliku o suživotu i proživljavanju učiteljice Ane i mještana u raznim životnim okolnostima. Odrastanje, teški uvjeti života, društvene okolnosti i razvoj školstva samo su dio niza koji je obilježio aktivan i hrabar život istarske učiteljice (Zoričić, 2015: 292). Gledamo li iz današnje perspektive, nama, budućim učiteljima, neke uspomene i sjećanja ove istarske učiteljice čine se nemogućima. Primjerice, Ana je u školi radila od jutra do večeri, a nakon posla pripremala bi se za idući dan. Ovakvu napornu svakodnevnicu teško je zamisliti današnjem učitelju. Današnjim učiteljima dostupni su brojni priručnici, dok je učiteljici Ani u vrijeme njena učiteljstva nedostajalo priručnika i dobre literature za učitelje. Škole su bile oskudno opremljene i smještene u privatnim kućama koje su bile udaljene i više od pola sata hodanja od mjesta gdje je Ana bila smještena. Kad bi se priviknula na učenike i učenici na novu učiteljicu, ubrzo bi dobila premještaj u drugu školu. Loša prehrana, brojni učenici i neprihvatanje okoline samo su neka od njezinih sjećanja. Pročitana sjećanja i uspomene svakom sadašnjem i budućem učitelju trebali bi biti poticaj i inspiracija u njegovu zvanju.

U potpuno drugačijim životnim i društvenim okolnostima književnica Sanja Polak piše *Dnevnik Pauline P.*. Mnoge mlade čitatelje ova suvremena književnica osvojila je likom desetogodišnje djevojčice Pauline čija je promišljanja i događaje iz

svakidašnjeg života zabilježila u dnevnik. Paulina u dnevniku progovara o sebi, svojoj obitelji, prijateljima, učitelju i školi (Varjačić, 2014). Školski prostor prikazan je uobičajenim motivima – novi učitelj, pisanje sastavka o provedenim ljetnim praznicima, izvanškolske aktivnosti, izleti, učenje, zaljubljivanje itd. (Dragun, 2016: 171). Težak (2014) u pisanju Sanje Polak prepoznaje duh Jagode Truhelke koji se očituje u načinu prikazivanja djetinjstva, ali i u obiteljskom ozračju i želji da djelo pomogne u izgrađivanju pozitivne ličnosti čitatelja. Pripovijedanje Sanje Polak obiluje smijehom, toplinom, vedrinom, nježnošću i svime onime što život čini ljepšim, smislenijim i svrhovitijim. Mnoga djeca u likovima Paulininih prijatelja, rođaka, roditelja, učitelja itd. prepoznat će koga od svojih prijatelja, rođaka, roditelja i učitelja, a u samoj Paulini možda prepoznaju i sebe (Težak, 2014: 117). Osim brojnih Paulininih aktivnosti, autorica u pričama izgrađuje i razinu blage, dobronamjerne kritike pa tako ismijava određene opće sklonosti i tendencije suvremenog čovjeka. Na primjer ovisnost o računalima, pomamu za sapunicama, žensku ulogu u još uvijek patrijarhalnoj obitelji, pošast božićnoga darivanja i sl. Ono što je autorica izvrsno iskoristila i uklopila u djelo jest moralni stav nakon svake ispričane zgrade. Mali čitatelji mogu na temelju pročitane zgrade doći do uvida u važne životne istine. U djelima prije spomenutih učiteljica i književnica etički principi dolaze iz usta odraslih, a ovdje oni dolaze iz usta, odnosno pera, glavne junakinje (Težak, 2014: 117). Time je književnica djelovala na čitatelje kao učiteljica i pouku svake zgrade prikazala vrlo domišljato i zabavno.

Na sličan način književnica Jasminka Tihi-Stepanić svojim romanom *Imaš fejs?* želi upozoriti djecu i mlade na opasnosti medija i vritualne komunikacije. Romanom je prikazana dvomjesečna priča na kraju školske godine koju u dnevničkoj formi iznosi protagonistica romana, osmašica Kata. Kata je odlična učenica koja živi u tradicionalnoj obitelji, nosi staromodnu odjeću i staromodno ime i nema svoj *fejs*. No, tu je i njezina najbolja prijateljica Nataly koja je po svemu suprotna Kati. Nataly je moderna djevojka koja nosi modne novitete i ovisnica je o medijima i fejsbuku (Dragun, 2015: 512). Romanesknim prvim poglavljem autorica prikazuje virtualni svijet društvenih mreža, točnije Facebooka, kao zanimljivijim i atraktivnijim od onoga stvarnog (Kujundžić, 2014: 82), sve dok upravo virtualni svijet ne bude glavni povod nesretnim događajima. Autorica ovim romanom pokazuje koje sve posljedice virtualna komunikacija može imati na mlade, a pri tome koristi priliku da progovori o štetnom utjecaju novih medija, kojima se u tematsko-motivskome smislu književnost za djecu

i mlade sve više bavi (Dragun, 2015: 516). Osim što roman *Imaš fejs?* problematizira negativan utjecaj virtualne komunikacije i njegove opasnosti, nameće se još jedan tematski prostor, a to je pitanje rodni stereotipa (Dragun, 2015: 515).

Na taj način roman *Imaš fejs?* funkcionira kao oblik književne prakse koji, jer je namijenjen čitateljima u formativnim godinama, reflektirajući globalizacijsku kulturu kroz sraz tradicionalnoga i internetskoga, prikazuje i preuzima (iz medijskog prostora) neke od najkarakterističnijih rodni stereotipa. (Dragun, 2015: 515)

Autorica kroz odnos Kate i Nataly gradi još jedan odnos, a to je odnos tradicionalnog, građanskog načina života i globalizacijskog, internetskog, *fejsbukovskog* (Hranjec, u: Tihi-Stepanić, 2011: 152). Fabula se temelji na zaljubljenosti djevojčice Nataly, koja sebe smatra odraslom. “Ti možda jesi dijete, ali ja sam odavno izašla iz pelena” (Tihi-Stepanić, 2011: 13). Nataly je zaljubljena u jedanaest godina starijega dečka koji se predstavlja lažnim imenom. Odnos tradicionalnog i globalizacijskog, autorica razgrađuje na najvažnije čimbenike koji čine djetetovu svakodnevicu, a to su škola i obitelj. Osobito na obitelj, pri čemu želi potvrditi činjenicu da na formiranje djeteta izravno utječe upravo obitelj u kojoj živi (Hranjec, u: Tihi-Stepanić, 2011: 152). Budući da je autorica nastavnica u osnovnoj školi, vjerujemo kako se u ovu činjenicu uvjerila i sama.

Promotrimo li prikaz ženskih likova u romanu, možemo zaključiti kako su većina ženskih junakinja prikazane kao naglašeno emotivne. Primjerice, Kata “gubi dar govora” kad se pojavi zgodan dečko, papirić od bombona koji joj daje Domagoj ljubi i stavlja u svoj dnevnik. Mlade su djevojke tipizirane u svojim hobijima i interesima. Kata se oslanja na intelektualizam, želi postati spisateljica i čezne za tim da je smatraju lijepom, dok se Nataly bavi baletom i želi postati manekenka. S druge strane muške likove u djelu možemo svrstati u dvije skupine. Prvu skupnu činili bi štreberi i sveznalice (Bojan, Buha), a drugu, veću skupinu dečki koji se ne žele integrirati u društvo (Tommy Boy, Viktor, Kiki, Dugi i njegova ekipa itd.). Domagoj je idealiziran jer je Kata zaljubljena u njega, stoga ga ne možemo svrstati ni u jednu skupinu (Dragun, 2015: 516).

Roman *Imaš fejs?* aktualizira suvremena pitanja o svakodnevnicu tinejdžera pri čemu autorica ne izostavlja dio o štetnom utjecaju (novih) medija, kojima se

književnost za djecu i mlade u tematsko-motivskom smislu sve više bavi (Dragun, 2015: 516).

6. ZAKLJUČAK

Jagoda Truhelka, Marija Jambrišak, Anka Došen-Dobud, Sanja Polak i Jasminka Tihi-Stepanić učiteljice su i književnice koje su svojim književnim, ali i učiteljskim radom ostavile značajan trag na svojim čitateljima i/ili učenicima. Rad s djecom, odnosno rad u školi, svakoj navedenoj učiteljici pružio je usmjerenje i inspiraciju za stvaranje djela kroz koja su izrazile svoje mišljenje i stavove ne samo kao književnice, već i kao učiteljice, majke, pedagoginje, reformatorice i odgajateljice. Svaka od njih na svoj je način prikazala privrženost učiteljskom pozivu. Živeći i radeći u različitim razdobljima, podarile su djeci i mladima nezaobilazne vrijednosti. Kroz pisanu riječ učiteljice su nastojale prenijeti neke pedagoške ideje, ovisno o vremenu u kojem su stvarale, odnosno u vremenu u kojem neke još uvijek stvaraju.

Proučavajući djela starijih i mlađih učiteljica, možemo zaključiti kako su se uloga učiteljskog poziva, lik učitelja, učenika, razrednog okruženja i svjetonazor mijenjali ovisno o razdoblju u kojem je pojedina književnica i učiteljica stvarala i učiteljevala. Obzirom da su Truhelka i Jambrišak stvarale u razdoblju u kojem je školstvo bilo pod iznimnim utjecajem političko-ideološkog aparata, a žene su se morale boriti za svoja jednaka prava, ne čudi da su te književnice i kroz svoja djela progovarale o takvom, tada aktualnom stanju. Truhelka se u djelu *Zlatni danci* kroz lik Anice borila za dostojnu poziciju žena. Likovi učitelja i učiteljice u *Zlatnim dancima* karakterizirani su kao osobe koje predstavljaju uzor djeci i odraslima, a prikazani su uglavnom iz perspektive same autorice, odnosno učiteljice. Učitelj i učiteljica prikazani su kao strogi, pravedni, vrijedni i korisni članovi društva koji osim obrazovne predstavljaju i važnu odgojnu komponentu. Za pravednu učiteljicu koja će svoj posao raditi iz ljubavi zalagala se i prva visoko obrazovana učiteljica Marija Jambrišak. Jambrišak je bila iznimna učiteljica koja je ljubav prema učiteljskom pozivu prenosila na niz generacija mladih djevojaka. Uvažavanje individualnih snaga i sposobnosti učenika, ukidanje tjelesne kazne, postupnost u usvajanju nastavnog sadržaja, borba za veće plaće učiteljica i bolji položaj žena samo su neke od zasluga ove iznimne učiteljice. O iznimno teškom stanju u školstvu progovorila je i učiteljica Anka Došen-Dobud napisavši *Istarsku učiteljicu*. Kroz ispričana sjećanja, učiteljica Anka opisala je tadašnji težak položaj učitelja koji je podrazumijevao cjelodnevni rad uz pretrpane razrede te političke i ratne prilike koje su bitno utjecale na izgled i organizaciju nastave.

Suvremena djela dječje književnosti donose i drugačiji pristup učiteljskom pozivu. U djelima Sanje Polak i Jasminke Tihi-Stepanić učitelji su prikazani najčešće iz perspektive glavnih junakinja, odnosno onako kako ga doživljava dijete. Iz tog razloga učitelji nisu prikazani samo kao uzor koji valja slijediti, već kao osobe koje imaju slabosti i mane. U *Dnevniku Pauline P.* učitelj je pristupačan, zabavan i smiješan, ali ne u potpunosti idealiziran. I u romanu *Imaš fejs?* učiteljica razredne nastave prikazana je kao osoba koju učenici vole, dok učiteljica u predmetnoj nastavi prestaje biti idol i za većinu učenika predstavlja prijetnju. Suvremenim djelima, autorice su osim školskog okruženja veći naglasak stavile na suvremene teme i probleme današnje mladeži. Književnica Sanja Polak u dnevnik je ukomponirala i zgode koje je proživjela sa svojim učenicima, kao učiteljica. Ovisnost o računalima, pomama za sapunicama, ženska uloga u patrijarhalnoj obitelji samo su neke sklonosti suvremenog čovjeka koje autorica, indirektno, kritizira. S nešto ozbiljnijom temom upoznaje nas Jasminka Tihi-Stepanić koja svojim romanom *Imaš fejs?* želi upozoriti djecu i mlade na opasnosti medija i virtualne komunikacije. Ovom temom književnost za djecu i mlade danas se sve više bavi, stoga nije čudno kako je upravo učiteljica Tihi-Stepanić na zanimljiv način iskoristila priliku da progovori o štetnom utjecaju novih medija, naročito fejsa i time upozori mlade na moguće opasnosti.

Na kraju svakog djela, bilo starije ili mlađe učiteljice, moguće je vidjeti odraz učiteljskog poziva. Ovisno o razdoblju u kojem su te književnice i učiteljice stvarale, mijenjao se i prikaz učiteljskog poziva, bitnih tema, kao i prikaz samih učitelja. Ono što je svim djelima zajedničko jest prikaz učitelja mlađe školske dobi kao osoba u koje djeca imaju povjerenje i koja mogu ponuditi autentično životno iskustvo. Svaka učiteljica je kroz svoje djelo pružila čitateljima indirektno shvaćanje svog učiteljskog poziva. Stoga iz njihovih djela svaka učiteljica ili učitelj može ponešto naučiti što bi mu moglo biti korisno u vlastitom učiteljskom radu.

LITERATURA

Knjige:

1. Autobiografije hrvatskih pisaca / priredio Vinko Brešić. (1997). Zagreb: AGM.
2. Batinić, Š., Gaćina Škalamera, S. (2009). *Učiteljice i učitelji u Hrvatskoj 1849.-2009*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
3. Crnković, M. (1978). *Hrvatska dječja književnost do kraja XIX stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Crnković, M., Težak, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
5. Detoni-Dujmić, D. (1998). *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
6. Došen, A. (2014). *Istarska učiteljica: uspomene iz Zone B*. Zagreb: Naklada Pavičić.
7. Došen-Dobud, A. (2013). *Slike iz povijesti predškolskog odgoja (prilozi povijesti institucijskog predškolskog odgoja)*. Rijeka – Split: Učiteljski fakultet u Rijeci i Filozofski fakultet u Splitu.
8. Dragun, D. (2016). *Dnevnička proza u hrvatskoj književnosti za djecu i mlade*. Osijek: Ogranak Matice hrvatske.
9. Feldman, A. (2004). *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka.
10. Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Hranjec, S. (2009). *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: Alfa.
12. Jindra, R. (1982). *Jagoda Truhelka: pedagoški i društveni rad: (1864-1957)*. Zagreb: Školske novine.
13. Kos-Lajtman, A. (2011). *Autobiografski diskurs djetinjstva*. Zagreb: Naklada Ljevak.
14. Munjiza, E. (2009). *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet.
15. Ogrizović, M. (1979). *Marija Jambrišak*. Zagreb: Školske novine.
16. Pilaš, B. (2004). *Raspršena vrela književnih djela*. Zagreb: Školska knjiga.
17. Pintarić, A. (2004). *U svjetlu interpretacije – Zlatni danci Jagode Truhelke (uz 140. godišnjicu rođenja)*. Osijek: Filozofski fakultet.

18. Polak, S. (2000). *Dnevnik Pauline P.* Zagreb: Znanje.
19. Tihi-Stepanić, J. (2011). *Imaš fejs?* Zagreb: Alfa.
20. Truhelka, J. (2004). *Zlatni danci.* Zagreb: Znanje.
21. Zalar, I. (1983). *Dječji roman u hrvatskoj književnosti.* Zagreb: Školska knjiga.
22. Župan, D. (2013). *Mentalni korzet. Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918).* Osijek – Slavonski Brod: Učiteljski fakultet u Osijeku Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Radovi u časopisima, novinama i zbornicima:

1. Batinić, Š. (14. listopada 2008a). Učiteljica ili supruga! *Školske novine*, 72(32), str. 22.
2. Crnković, M. (1970). Truhelkini zlatni danci. *Umjetnost i dijete*, 2(6), 29-36.
3. Dragun, D. (2015). Utjecaj masovnih medija i virtualne komunikacije na primjeru romana "Imaš fejs?" Jasminke Tihi Stepanić. U S. Blažetin (Ur.), *XII. Međunarodni kroatistički znanstveni skup* (str. 512-517). Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj.
4. Jambrišak, M. (1869). Naše učiteljice prema zahtjevom vremena. *Napredak*, 20(9), 308-310.
5. Jambrišak, M. (1874). Tjelesna kazen u ženskom učiteljištu. *Napredak*, 10(6), 94.
6. Jambrišak, M. (1886). O namješćivanju učiteljica na dječjačkih pučkih školah. *Napredak*, 13(3), 33-39.
7. Jambrišak, M. (1887). O uzgoju zapuštene i izkvarene djece. *Napredak*, 14(10), 148-151.
8. Jambrišak, M., Truhelka, J. (1896). Hrvatskim učiteljicama! *Napredak*, br. 21, tečaj 37, 331-332.
9. Jurić Zagorka, M. (1940). Galerija javnih radnica: Marija Jambrišak. *Hrvatica*, 2(1), 11.
10. Kujundžić, N. (2014). Bijeg u virtualnu stvarnost. *Književnost i dijete*, 3(4), 81-84.
11. Matutinović, Lj. (1970). Dječji svijet Jagode Truhelke. *Revija*, 10(2), 77-80.

12. Pilaš, B. (1998). I ne samo književnica. U. J. Martinčić, D. Hackenberger (Ur), *Zlatni danci: život i djelo Jagode Truhelke: zbornik radova znanstvenog skupa* (str. 149-154). Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
13. Riman, K. (2014). Karakterizacija lika učitelja u dječjim romanima namijenjenim različitoj čitateljskoj dobi nakon Drugog svjetskog rata. U I. Prskalo, A. Jurčević Lozančić, Z. Bračić (Ur), *14. Dani Mate Demarina Suvremeni izazovi teorije i prakse odgoja i obrazovanja* (str. 233-242). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
14. Težak, D. (2014). Zlatni danci hrvatskih dječjih književnika. U A. Pintarić (Ur), *Zlatni danci 16* (str. 111-120). Osijek: Filozofski fakultet Osijek.
15. Varjačić, Lj. (2014). Krivo je more...i Sanja Polak. *Književnost i dijete*, 3(3), 102-105.

Mrežna odredišta:

1. Batinić, A. (2008b). Plemkinje duha: Marija Jambrišak – Jagoda Truhelka – Zdenka Marković. *Nova Croatica: časopis za hrvatsku književnost i kulturu*, Vol. 2(32), No. 2(52), 197-215.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=257764 – pristupljeno 5. ožujka 2019.
2. Burić, H. (2013). Nosilo me oduševljenje djecom. *Dijete, vrtić, obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, Vol. 19. No. 71, 16-19.
<https://hrcak.srce.hr/145406> - pristupljeno 25. ožujka 2019.
3. Gruić, I., Velički, V., Vignjević, J. (2017). Učitelji(ce) u carstvu duše. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, No. 6., 151-170.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=284743 – pristupljeno 9. ožujka 2019.
4. Ivon, K. (2015). Zlatni danci Jagode Truhelke – primjer kroatocentričnoga kulturnoga imaginarija. *Libri et liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture*, Vol. 4, No. 1, 11-26.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=219415 – pristupljeno 12. ožujka 2019.

5. Jagić, S. (2008). Jer kad žene budu žene prave... : Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće. *Povijest u nastavi*, Vol. VI, No. 11(1), 77-100.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=57789 – pristupljeno 14. veljače 2019.
6. Katić, M. (2012). Ogled o školovanju ženske djece i radu učiteljica na zadarskom području za Austrijske uprave. *Magistra Iadertina*, Vol. 7, No. 1, 143-154.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=147104 – pristupljeno 5. ožujka 2019.
7. Košutić-Brozović, N. (2001). Ženski udio u književnom životu hrvatske moderne. *Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 27. No. 1, 104-111.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=109754 – pristupljeno 19. ožujka 2019.
8. Modrić-Blivajs, D. (2007). Pedagoški standardi nekad i danas. *Povijest u nastavi*, Vol. V, No. 9(1), 27-36.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=39239 – pristupljeno 15. travnja 2019.
9. Ograjšek Gorenjak, I. (2006). Otvaranje Ženskog liceja u Zagrebu. *Povijest u nastavi*, Vol. IV, No. 8(2), 141-176.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=16209 – pristupljeno 28. veljače 2019.
10. Ograjšek Gorenjak, I. (2007). Reforma obrazovnog sustava kao jedno od ključnih društvenih pitanja 19. stoljeća. *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 39, No. 1, 57-95.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=75628 – pristupljeno 25. veljače 2019.
11. Peklić, I. (2007). O prosvjetnim djelatnicama iz Podravine (1890.-1950.). *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, Vol. 6, No. 12, 36-45.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116169 – pristupljeno 16. veljače 2019.
12. Rosić, V. (2009). Obrazovanje učitelja i odgojitelja. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, Vol. 4(1-2), No. 7-8, 19-32.

- https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=70701 – pristupljeno 9. travnja 2019.
13. Šego, J. (2011). O ženama u “Viencu” i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća. *Kroatologija*, Vol. 2, No. 2, 141-159.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=119622 – pristupljeno 20. veljače 2019.
14. Vinaj, M. (2006). Oživljeni svijet Jagode Truhelke. *Muzeologija*, No. 43/44, 162-166.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=114232 – pristupljeno 8. ožujka 2019.
15. Zoričić, F. (2015). Ana Došen, Istarska učiteljica. Uspomene iz Zone B. *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, Vol. 5, No. 5, 289-292.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=259162 – pristupljeno 9. travnja 2019.
16. Živković Zebec, V. (2015). Naša djeca Jagode Truhelke – poučavanje sudbinama ženskih likova. *Libri er liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture*, Vol. 4, No. 1, 27-43.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=219418 – pristupljeno 8. ožujka 2019.
17. Župan, D. (2002). Utjecaji Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875.-1885.). *Scrinia Slavonica*, Vol. 2, No. 1, 277-292.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=15959 – pristupljeno 14. veljače 2019.
18. Župan, D. (2009). Dobre kućanice. Obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća. *Scrinia Slavonica*, Vol. 9, No. 1, 232-256.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=92305 – pristupljeno 21. veljače 2019.
19. Žuvela, S. (2010). Početci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogačić. *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, Vol. 3. No. 3, 95-102.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=250874 – pristupljeno 15. ožujka 2019.

Mrežne stranice:

Stranica *Lice grada*, dostupno na adresi:

<http://licegrada.hr/marija-jambrisak-pedagoginja-koja-se-borila-za-zenska-prava/>

(pristupljeno 24. ožujka 2019)

Stranica *Naklada Pavičić*, dostupno na adresi:

<http://www.naklada-pavicic.hr/lirsko-meditativni-spomenik-hrvatskom-ucitelju/>

(pristupljeno 27. ožujka 2019.)

Stranica *Hrvatsko društvo književnika za djecu i mlade*, dostupno na adresi:

<http://www.hdkdm-klubprvihpisaca.hr/polak-sanja/> (pristupljeno 27. ožujka 2019.)

<http://dhk.hr/clanovi-drustva/detaljnije/jasminka-tihi-stepanic> (pristupljeno 27. ožujka 2019.)

Stranica *Gradska knjižnica Rijeka*, dostupno na adresi:

<https://gkr.hr/Magazin/Razgovori/I-ja-sam-djecji-pisac-Jasminka-Tihi-Stepanic>

(pristupljeno 27. ožujka 2019.)

Stranica *Moderna vremena*, dostupno na adresi:

<https://www.mvinfo.hr/knjiga/12242/ljeto-na-jezeru-cicu> (pristupljeno 02. travnja 2019.)

KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA

OSOBNİ PODACI:

Ime i prezime: Klara Kuštro

Datum rođenja: 31. svibnja 1995.

Mjesto rođenja: Koprivnica

Adresa: Ulica bana Josipa Jelačića, 180, Đurđevac

e-mail: klara.kustro@gmail.com

OBRAZOVANJE:

- 2002. – 2010. Osnovna škola Grgura Karlovčana, Đurđevac
- 2010. – 2014. Gimnazija Dr. Ivana Kranjčeva, Đurđevac
- 2014. – 2019. Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet, Odsjek u Čakovcu, modul hrvatski jezik

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Izjavljujem da sam diplomski rad *Uloga učiteljskog poziva u stvaralaštvu za djecu i mlade nekih hrvatskih književnica* samostalno napisala pod vodstvom mentorice izv. prof. dr. sc. Andrijane Kos-Lajtman. Vlastoručnim potpisom potvrđujem izjavu o samostalnoj izradi rada.

POTPIS:
